

ΧΡΟΝΙΚΑ זכרונות

ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΕΥΧΟΣ 23 • ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 1979 • ΧΕΣΒΑΝ 5740

פני שבת נקבלה... לבנה דודי לקראת בלה
כי היא סקור הכרבה לקראת שבת לבנו ולבת

«Ελ' αγαπημένε μου τη νύφη μας νά δεχθούμε
Τό ιερό μας Σάββατο έλα νά σεβασθούμε...
Έλάτε νά τιμήσετε τού Σαββάτου τόν έρχομό
πού φέρνει τή θεά ελόγια καί διώχνει τόν πειρασμό».

(Από τόν Λειτουργικό Ύμνο ΛΕΧΑ ΝΤΟΝΤΙ, καθ. Προσευχών, σελ. 295
Έμμετρη μετάφραση: Άσέρ Ρ. Μωύση).

ΓΙΑ ΝΑ ΒΑΔΙΣΟΥΜΕ ΧΩΡΙΣ ΠΡΟΚΑΤΑΛΗΨΕΙΣ ΣΤΟ ΜΕΛΛΟΝ

ΟΙ ΠΡΟΚΑΤΑΛΗΨΕΙΣ έχουν, πάντα, αποτελέσει στη ζωή των ομάδων και των ατόμων ανασταλτικό παράγοντα στην ανάπτυξη και στην εξέλιξή τους. Όλοι μας, από την προσωπική ζωή και πείρα μας, γνωρίζουμε πόσες πολλές φορές οι προκαταλήψεις μας έχουν εμποδίσει να δοῦμε αντικειμενικά κι έντιμα την πραγματικότητα, γιὰ νά μπορέσουμε ἔτσι νά ἀποφασίσουμε τό καλύτερο, νά ἀκολουθήσουμε τό προσφορότερο.

ΙΔΙΑΙΤΕΡΑ στη ζωή των ἐθνῶν, των κοινωνιῶν καὶ των ομάδων, ἡ ἱστορία μᾶς διδάσκει ὅτι οἱ προκαταλήψεις, ἀμέτρητες φορές, τοὺς ἐμπόδισαν νά δοῦν τό σωστό δρόμο, νά πάρουν τήν ὀρθή ἀπόφαση, μέ ἀποτέλεσμα νά κάνουν λάθη ἢ καὶ νά καταστραφοῦν ἀκόμη.

ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΕΥΚΟΛΟ νά καταπολεμηθοῦν οἱ προκαταλήψεις, ὅσο κακό κι ἂν δημιουργοῦν στό σύνολο καὶ στά ἄτομα. Ἰδίως ὅταν εἶναι βαθιά ριζωμένες. Χρειάζεται συντονισμένη προσπάθεια ὅλων των παραγόντων πού διαμορφώνουν τήν κοινωνία (οἰκογένεια, σχολεῖο, παιδεία, κοινότητα, παρέα κ.ἄ.) γιὰ νά μπορέσουν νά ἐκριζωθοῦν. Χρειάζεται προσπάθεια τοῦ καθένα στόν τομέα του. Χρειάζεται ὁ καθένας νά ἀρχίσει ἀπό τόν ἑαυτό του. Καί χρειάζεται, πάνω ἀπ' ὅλα, νά ὑπάρξουν φωτισμένοι ἄνθρωποι — μέ ἐντιμότητα ἀπέναντι στόν ἑαυτό τους, στοὺς ἄλλους καὶ στήν ἀντικειμενική ἱστορική πραγματικότητα — πού θά ἀρχίσουν τήν προσπάθεια.

ἸΣΩΣ καμμία ἄλλη μερίδα ἀνθρώπων στήν ὑφήλιο δέν ὑπέστη (κι ἄς μή κρυβόμαστε: **ὑφίσταται ἀκόμη**), στό πέρασμα των αἰώνων, τόσα δεινά πού νά ὀφείλονται σέ προκαταλήψεις, ὅσο οἱ Ἑβραῖοι. Ὅπως, ἐπίσης, οἱ προκαταλήψεις, ὄχι λίγες φορές, μᾶς ἐμπόδισαν κι ἐμᾶς νά δοῦμε μέ καθαρό μάτι τήν πραγματικότητα.

ΕΙΜΑΣΤΕ, λοιπόν, ὅλοι οἱ ἄνθρωποι θύματα καὶ θύτες τῆς προκαταλήψεως, πού ἄλλοι, πρὶν ἀπό μᾶς, δημιούργησαν. Γι' αὐτό νομίζουμε ὅτι ὅλοι οἱ ἄνθρωποι — ὅσοι πιστεύουμε στήν ἐλευθερία, στή δημοκρατία, στόν ἀλληλοσεβασμό καὶ στήν ἀλληλεγγύη — πρέπει νά προσπαθήσουμε νά σπάσουμε τίς προκαταλήψεις καὶ νά βαδίσουμε ἀπροκατάληπτα στό μέλλον...

«ΣΤΙΣ ΙΟΥΔΑΪΚΕΣ

ΚΑΤΑΚΟΜΒΕΣ ΤΗΣ ΡΩΜΗΣ»

Ἡ εἰσοδὸς τῆς κατακόμβης τῆς Venosa: σήμερα, λόγω καταλί-
σθαισων τοῦ ἐδάφους, εἶναι φραγμένη.

Ἡ θεά Τύχη, πού στεφανώνει ἕναν γυμνὸ νέο, ἐγγλυττη μαρτυ-
ρία εἰδωλολατρικῆς ἐπιδράσεως.

Οἱ ὁμορφοὶ καὶ καλοδιαρρυθμισμένοι κῆποι τῆς **Villa Torlonia** τῆς Ρώμης, ἄλλοτε κατοικία τοῦ Ἰταλοῦ δικτάτορα Μπενίτο Μουσσολίνι, ἀποτελοῦν ἕνα ἀγαπητὸ καταφύγιο γιὰ τοὺς σημερινούς Ρωμαίους, ἀπὸ τὴν πολυάσχολη ζωὴ τῆς πόλεως. Πολύ λίγοι ἀπὸ τοὺς πολυπληθεῖς ἐπισκέπτες γνωρίζουν πὺς μόλις μερικά μέτρα κάτω ἀπὸ τὰ πόδια τους βρίσκεται ἕνας ἀπὸ τοὺς **μεγαλύτερους ἀρχαιολογικοὺς θησαυροὺς τῆς πόλεως**, μιά ἀπὸ τίς δύο ὑπάρχουσες Ἰουδαϊκὲς κατακόμβες, πού ἀνοίχθηκαν μέσα στὴ γῆ ἐδῶ καὶ εἴκοσι αἰῶνες. Ἡ δευτέρη βρίσκεται στὰ νότια τῆς πόλεως, κατὰ μῆκος τῆς Arpia Ὁδοῦ.

Οἱ κατακόμβες, τεράστιοι ὑπόγειοι θάλαμοι ἐνταφιασμοῦ, συνδέονται, συνήθως, μὲ τὴν ἱστορία τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας τῶν πρώτων αἰώνων. Ὅμως, οἱ κατακόμβες τῶν Ἰσραηλιτῶν καὶ τῶν εἰδωλολατρῶν στὴν Ἰταλία, Σικελία, Σαρδηνία καὶ Βόρειο Ἀφρική εἶναι κατὰ πολλοὺς αἰῶνες ἀρχαιότερες τῶν χριστιανικῶν. Οἱ διατηρηθεῖσες Ἰουδαϊκὲς κατακόμβες τῆς Ρώμης περιέχουν περὶ τοὺς 100.000 τάφους Ἰσραηλιτῶν, οἱ ὁποῖοι ἐξήσαν στὴν πόλη ἀπὸ τοὺς χρόνους τῆς Δημοκρατίας καὶ μέχρι τὸν τέταρτο μ.Χ. αἰῶνα.

Ἡ δίψα γιὰ μαρτυρίες τοῦ αὐτοκρατορικοῦ παρελθόντος τῆς Ρώμης, δόνησε στὰ 1602 τὸν **Antonio Bosio** στὶς ἀνασκαφές τοῦ **Monteverde**, πού δεσπόζει ἀπέναντι ἀπὸ τὸν Τίβερι ποταμό. Ὁ Bosio, ἕνας περιπαθὴς ἐξερευνητὴς τῆς ὑπόγειας Ρώμης, ἔμεινε κατὰπληκτος ἀποκαλύπτοντας μία κρύπτη ἐνταφιασμῶν, διαφορετικὴ ἀπὸ ὅσες εἶχε ἀνακαλύψει μέχρι τότε. Δὲν ὑπῆρχαν μαρμάρινοι ἢ κεραμιδωτοὶ τοῖχοι, παρὰ μόνο σειρές ἀπὸ κεραμιδωτὶ τοῦβλα πού ἔφεραν ἐπιγρ-

φές, σχεδὸν πάντα μὲ κόκκινα στοιχεῖα καὶ ὅλες στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα. Ὅλες οἱ ἐπιγραφές ἔφεραν τὴν ἑλληνικὴ φράση: «**Ἐνθάδε κεῖται ἐν εἰρήνῃ**».

Πάνω στοὺς τείχους ὑπῆρχαν ζωγραφισμένες ἢ σκαλισμένες **Μενωρότ** καὶ ἀναφορές γιὰ κάποια Συναγωγή. Ὁ Bosio ἀντελήφθηκε ἀμέσως πὺς ἀνεκάλυψε ἕνα ἀρχαῖο Ἰσραηλιτικὸ νεκροταφεῖο. Ἡ ἀνακάλυψή του, ὅμως, δὲν προσεῖλκε σὲ τότε τὸ ἀναμενόμενο ἐνδιαφέρον παρόλον ὅτι, 150 χρόνια ἀργότερα, ὁ σπουδαῖος Ἰταλὸς ἐπιστήμονας **Migliore** διαμαρτυρήθηκε ἐντονα γιὰ τὴν παραμέληση αὐτοῦ «τοῦ πολὺτιμου θησαυροῦ τῶν ἀρχαίων χρόνων». Οἱ ἐκσκαφές καὶ ἡ ἀνοικοδόμησις τῆς περιοχῆς Monteverde κατέστρεψαν τὴν κατακόμβη· ὅμως, πρὶν τὸν ὀριστικὸ ἴφανισμό της, τὸ 1935, οἱ ἐπιστήμονες κατόρθωσαν νὰ περισώσουν διακόσιες ἀνεκτίμητες ἐπιγραφές.

Στὸ διάστημα τῶν δύομισι αἰώνων ἀπὸ τῆς ἀνακάλυψης τοῦ Bosio, ἐντοπίσθηκαν ἄλλες πέντε Ἰουδαϊκὲς κατακόμβες. Ἀπὸ αὐτὲς ἡ τῆς **Via Labicana**, τῆς **Vigna Comarra Liriti** καὶ τῆς

Ἐπιτύμβια πλάκα από τήν περιοχή τῆς Apulia: τά Ιουδαϊκά σύμβολα τοῦ διάκοσμου εἶναι ἐνδεικτικά καί τονίζουν τόν πόθο γιά τή Σιών.

Τά κοινώματα τῶν κατακομβῶν, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἀπεικονίζονται φυτά ἀπό τή χώρα τῆς Βίβλου.

Γεωμετρικά διακοσμητικά σχήματα, στά ὁποία εἶναι ἐμφανής ἡ εἰδωλολατρική ἐξωτερική ἐπίδραση.

Via Appia Pignatelli ἔχουν τελείως ἐξαφανισθεῖ ἢ εἶναι ἀπρόσιτες. Τά εὐρήματα αὐτά, ἀπό τά τέλη τοῦ 19ου αἰῶνα, ἀποκαλύφθηκαν ἀπό τόν Γερμανό ἱστορικό **Nikolaus Mueller** (τόν ὁποῖο συνέδραμε ἡ τότε Ἀκαδημία Ἰουδαϊκῶν Μελετῶν τοῦ Βερολίνου) καί τόν Ἰταλό ἐπιστήμονα **Garucchi**. Οἱ νέες ἀνακαλύψεις διέγειραν τό ἐνδιαφέρον τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ κόσμου, πλὴν ὅμως, τίποτε δέν ἐγίνε γιά τή διάσωσή τους.

Κατέχουμε, εὐτυχῶς, ἀκριβεῖς περιγραφές γιά τή διαμόρφωση τῶν κατακομβῶν: ἡ κάθε μιά ἀποτελοῦσε ἓνα λαβύρινθο στοῶν, πού διασταυρώνονταν καί σχημάτιζαν ἔως καί πενταγώνους κόμβους. Ἡ κατακόμβη τῆς Villa Torlonia ἔχει ἑκτασὶν πεντέμισι μιλίων. Αὐτή, ὅμως, ἀποτελεῖ ἐξάιρεση. Οἱ κύριες ἦσαν ἐνός μέτρου πλάτους καί μεταξύ τριῶν καί τεσσάρων μέτρων ὕψους, συνδεόμενες μεταξύ τους μέ ἄλλες μικρότερες γαλαρίες, οἱ ὁποῖες περιείχαν τίς κοιλωτές θέσεις ἐνταφιασμοῦ, **loculi**, πού ἐτοποθετοῦντο οἱ σοροί. Οἱ Ἰουδαϊκές κατακόμβες, ἐν ἀντιθέσει μέ τίς πολὺ μεταγενέστερες χριστιανικές, δέν περιλαμβάνουν μεγάλες αἰθουσες καί χώρους γιά δημόσιες ἢ θρησκευτικές συναθροίσεις. Οἱ μικροὶ ἐλεύθεροι χώροι, πού συναντῶνται ἐδῶ καί ἐκεῖ, θά χρησίμευαν γιά τό πλύσιμο τῶν νεκρῶν πρὶν ἀπὸ τήν ταφή.

Ἡ ὑπαρξὴ τόσων πολλῶν Ἰουδαϊκῶν κατακομβῶν καί ἡ μακρὰ χρονικὴ περίοδος πού χρησιμοποιοῦνταν, ἀποτελεῖ μιά πρῶτου βαθμοῦ μαρτυρία γιά τό μέγεθος καί τήν σπουδαιότητα τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος στήν ἀρχαία Ρώμη. Κατὰ τόν πρῶτο π.Χ. αἰῶνα ὑπῆρχε μιά μικρὴ ἀλ-

λὰ ζωντανή Κοινότης ἀποτελούμενη, κυρίως, ἀπὸ τεχνίτες καί ἐμπόρους. Ἡ Κοινότης μεγάλωσε αἰσθητὰ μετὰ τὴν ἐπιστροφὴ τοῦ Πομπηίου (61 π.Χ.) καί τὴν ἀφίξη χιλιάδων Ἰουδαίων αἰχμάλωτων, ἔπειτα ἀπὸ τὴν ὑποδούλωση τῶν Ἰουδαίων. Πουλήθηκαν γιά δούλοι, ἀλλὰ ἡ ὑποδούλωση τους ἦταν σύντομη. Οἱ ἀδελφοὶ τους Ἰσραηλίτες τῆς Ρώμης, εὐποροὶ μετανάστες ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρεια καί τὴν Παλαιστίνη, ἐξαγόρασαν τὴν ἐλευθερία τους.

Ἦδη ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ πρῶτου μ.Χ. αἰῶνος ἡ Ἰσραηλιτικὴ Κοινότης Ρώμης ἀριθμοῦσε πάνω ἀπὸ 40.000 μέλη. Ἐχαιραν τῆς προσωπικῆς προστασίας τοῦ Ἀυτοκράτορα Αὐγούστου, πού ἐγγυήθηκαν τὰ δικαιώματα τῶν Ἰσραηλιτῶν νά τηροῦν τοὺς θρησκευτικοὺς τοὺς νόμους καί ἔθιμα. Τὰ μέλη τῆς ἀνῆκαν, κυρίως, στή μεσαία καί μέση - κατώτερη τάξη, ἦσαν δέ συγγραφεῖς, ἡθοποιοὶ καί ἐμπειροὶ τεχνίτες. Μερικοὶ ἀπέκτησαν πλοῦτη καί ἐπιρροή. Οἱ σχέσεις τους μέ τὴν εὐρύτερη κοινωνία ἦσαν καλές, ἀκόμη καί κατὰ τὴν περίοδο τῶν Ἰουδαϊκῶν ἐπαναστάσεων στήν Παλαιστίνη τοῦ 66 — 73 μ.Χ. καί 132 — 135, οἱ δὲ αἰχμάλωτοι πού μεταφέρθηκαν στή Ρώμη δυνάμωσαν ἀκόμη περισσότερο τὴν Κοινότητα.

Παρόλουν ὅτι οἱ Ἰσραηλίτες ἀποτελοῦσαν μόνο ἓνα κλάσμα τοῦ συνολικοῦ πληθυσμοῦ τῆς Ρώμης, ἀπετέλεσαν κατὰ καιροὺς ἓνα ἱσχυρὸ «λόμπυ». Θρήνησαν πολὺ τό χαρὸ τοῦ Ἰουλίου Καίσαρα καί ἀργότερα, μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Ἡρώδη (τῆς Ἰουδαίας) τὸ 4 π.Χ., ὑπολογίζεται ὅτι 8.000 Ἰσραηλίτες Ρωμαῖοι συνόδευσαν τὴν ἐβραϊκὴ ἀντι-

προσωπεία από την 'Ιουδαία, που ήρθε να ζητήσει από τη Γερουσία την κατάρτιση της 'Ηρωδιανής μοναρχίας. Γενικά, οι 'Ισραηλίτες του ρωμαϊκού κόσμου απέτελεσαν μία σπουδαία κοινωνική και οικονομική οντότητα, όπου σύμφωνα με δημογραφικές μαρτυρίες, αποτελούσαν τόξα δέκατο του συνολικού πληθυσμού της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, 7 εκατομμύρια μέσα στα 70 εκατομμύρια.

Τό αν οι 'Ισραηλίτες, την εποχή εκείνη, έθιγαν τους πεθαμένους χάριν της διατήρησης και συνετίσεως της θρησκευτικής τους παραδόσεως ή αν αυτό αποτελούσε μία έκουσια προσπάθεια από μέρους τους για να μή θίξουν τά αίσθήματα των είδωλολατρών συμπολιτών τους, είναι κάτι που δεν έχει ξεκαθαρισθεί. 'Η ίδια ή ύπαρξη των κατακομβών μάς παρέχει μία μοναδική εικόνα για την πρώτη ιστορική περίοδο μιάς Κοινοτήτος που επέζησε αδιάκοπα πάνω από είκοσι αιώνες.

'Από τις επιγραφές, τη διακόσμηση και τά ήθη ταφής των 'Ισραηλιτών της Ρώμης, διδασκόμαστε περισσότερα για τόν 'Εβραϊσμό της Διασποράς της εποχής εκείνης, όσο από οποιαδήποτε άλλη πηγή. Κατέστησαν δυνατή την αναγνώριση ατόμων, των κρατών προελεύσεώς τους, τά επαγγέλματα και τίς ειδικότητές τους, τίς κοινωνικές τους συνήθειες και τόν τρόπο μέ τόν όποιο ήταν οργανωμένη ή Κοινότης. Πληροφορούμεθα, επίσης, τίς ονομασίες 13 συναγωγών, που υπήρχαν στη Ρώμη κατά τούς αυτοκρατορικούς χρόνους. Κανένα ίχνος των συναγωγών αυτών δεν διασώζεται: ή πρόσφατη, όμως ανακάλυψη της συναγωγής του

πρώτου μ.Χ. αιώνος στην Ostia, τό αρχαίο λιμάνι της Ρώμης, μάς παρέχει μία σαφή εικόνα του ρόλου που διαδραμάτιζε ή συναγωγή στις θρησκευτικές και κοινωνικές υποθέσεις της Κοινοτήτος.

Καίτοι οι 'Ισραηλίτες της Ρώμης παρέμειναν πιστοί στη θρησκεία τους, δέχθηκαν και επιδράσεις από την γύρω τους είδωλολατρική κοινωνία. Στην κατακόμβη της Via Appia Randanini υπάρχουν δύο θάλαμοι ταφής, που επικοινωνούν έσωτερικά, προφανώς εύπορων οικογενειών. Οι τοίχοι και οι όροφές είναι πλούσια διακοσμημένες μέ ζωγραφικές ανθρώπων, αγγέλων, ζώων και της μενορά. Παρόλον ότι διακρίνεται εύκρινως ο πόθος για τή Σιών, διαφαίνονται καθαρά και οι επιδράσεις από την καθημερινή ζωή στις ύδατογραφίες της θεάς Τύχης και της θεάς Νίκης που στεφανώνεται έναν γυμνό νέο.

Αυτά τά παραδείγματα από την κατακόμβη της Via Appia Randanini και άλλα μικρότερα, όμως έξισου ενδιαφέροντα παραδείγματα από την κατακόμβη της Villa Torlonia, αποτελούν εξαιρέσεις και όχι τόν κανόνα. Γενικά, ο διάκοσμος είναι σπάνιος ή απλός και οι επιτύμβιες πλάκες φέρουν ελληνικές επιγραφές την *lingua franca* των 'Εβραίων της εποχής. Δείχνουν, επίσης, ότι οι Ρωμαίοι 'Ισραηλίτες λατινοποίησαν τά όνόματά τους: Jullios, Aurelios και Julianos είναι μερικά συνήθη όνόματα ενώ συναντώνται και βιβλικά όνόματα υπό λατινοποιημένη μορφή: Samul (Σεμουέλ), Aster ('Εστέρ), Janata (Γιονατάν).

'Η έπίσκεψη των κατακομβών για τούς επιστήμονες και τό κοινό είναι δύσκολη, ιδίως τά τελευταία πενήντα χρόνια. Τό Κον-

Μερικές από τίς 200 Ιουδαϊκές επιγραφές, που σήμερα βρίσκονται στο Μουσείο του Βατικανού. Όλες στην ελληνική γλώσσα.

Οι δύο πρόσφατα άνευρεθέντες πιφιοι, προφανώς εύπορων οικογενειών. 'Ο διάκοσμος των τάφων μέ σύμβολα από τό Νασό, υπογραμμίζει τό δικαίωμα των 'Ισραηλιτών να ακολουθούν έλεύθερα τή θρησκεία τους.

Μία από τις στοές της κατακόμβης της 'Απλίας 'Οδού. Διακρίνονται οι κρύπτες ένταφισμού.

'Απεικονίσεις ανθρώπινων δμοιωμάτων — κάτι τό όποιο ήταν σύνηθες στους ρωμαϊκούς τάφους.

ΣΤΙΣ ΙΟΥΔΑΪΚΕΣ ΚΑΤΑΚΟΜΒΕΣ ΤΗΣ ΡΩΜΗΣ

κορδάτο μεταξύ Μουσολίνι και Βατικανού του 1929 παραχωρεί στις εκκλησιαστικές αρχές τή δικαιοδοσία επί των κατακομβών τής 'Ιταλίας (χριστιανικών, Ιουδαϊκών και ειδωλολατρικών). Κατά τή χρονική περίοδο πού διέρρευσε έγιναν σημαντικά έργα αναστήλωσης και συντηρήσεως στις χριστιανικές κατακόμβες. Τουναντίον, μέχρι πρόσφατα, πολύ μικρή προσοχή δόθηκε γιά τίς Ιουδαϊκές κατακόμβες τής Ρώμης, ως και γιά τήν εξισομενισμένη νεκρόπολη Venosa, όγδόνη περιέχει μάλιστα ανατολικά τής Μεσσηνίας.

Οι κατακόμβες τής Venosa είναι ιδιαίτερης σπουδαιότητας. 'Η πόλη αποτελούσε τό κεντρικό σημείο μιας έκτεταμένης Ιουδαϊκής άποικίας στην περιοχή τής Apulia, όπου ό Τίτο διασκόρπισε 5.000 Ιουδαίους μετά τήν καταστροφή τής 'Ιερουσαλήμ. Οι κατακόμβες αυτές δημιουργήθηκαν ένωρίτερα του τρίτου μ.Χ. αιώνας και χρησιμοποιούνταν συνεχώς μέχρι τής κατακτήσεως τής περιοχής από τούς Νορμανδούς στά 1040. 'Εδώ άνευρέθηκε ένας μεγάλος αριθμός επιγραφών στά λατινικά, ελληνικά και έβραϊκά, (συνήθως

έλληνικά πού αποδίδονται μέ έβραϊκά στοιχεία), καθώς και δείγματα Ιουδαϊκών συμβόλων όπως ή **μενορά**, τό **σοφάρ**, τό **λουλάβ** και τό **ετρόγκ**.

Μιά πρόσφατη καθίζηση του έδάφους έφραξε τήν είσοδο τής κατακόμβης τής Venosa και υπάρχουν φόβοι ότι αυτό θά έπιταχύνει τή σοβαρή διάβρωση του έδάφους. 'Η κατάσταση των δύο κατακομβών τής Ρώμης δέν είναι πολύ καλή, παρόλο ότι τό 1973 οι 'Αρχές του Βατικανού έγκαινίασαν ένα πρόγραμμα συντηρήσεων. Σήμερα, μόνο ή κατακόμβη τής Via Arpia Randanini είναι προσήλική και τούτο μόνον κατόπιν ειδικής άδειας του Βατικανού, ή όποια δέν παρέχεται εύκολα.

Μέ τήν ύπογραφή του ύπό συζήτηση νέου Κογκροδάτου μεταξύ 'Ιταλίας και 'Αγίας 'Εδρας, θά ανακύψουν, άναμφιβόλως, πολλά νέα προβλήματα, όπως π.χ. τό θέμα τής «Ιδιοκτησίας» επί των Ιουδαϊκών κατακομβών και επί των διαφωρων έκθεμάτων τους πού βρίσκονται στό Μουσείο του Βατικανού. Πρίν από πέντε χρόνια τοποθετήθηκαν, κατά τρόπον παραστατικό, έκατόν πενήντα επίτιμβιες πλάκες σέ μία από

τίς δύο μεγάλες αίθουσες του προαναφερθέντος Μουσείου. 'Η έκθεση αυτή, όπως και τότε έτσι και σήμερα, δέν είναι άνοιχτή γιά τό κοινό. Οι άρμόδιοι του Μουσείου έδωσαν διάφορες έξηγήσεις, ό δέ διευθυντής αυτού πιστεύει ότι «αυτές οι Ιουδαϊκές ταφές δέν έχουν κανένα ιδιαίτερο ένδιαφέρον γιά τό εύρύ κοινό. Γιά τούτο, συνεχίζει, παρέχουμε τή δυνατότητα νά τίς έπισκεφθούν μόνο σέ φοιτητές και έπιστήμονες, έπειτα από έγγραφη αίτησή τους».

Όποια κι άν είναι ή νομιμότητα τής αποφάσεως των εκκλησιαστικών αρχών νά μετακινήσουν Ιδιοκτησία του Ιταλικού κράτους έκτος του Ιταλικού έδάφους, τό Βατικανό δύναιται νόμιμα νά ίσχυρισθεί, πώς σάν κηδεμόνας όλων των κατακομβών έχει τό δικαίωμα νά μεταφέρει αρχαιολογικά εύρηματα στό Μουσείο του γιά συντήρηση και ασφάλεια. Τό νομικό τούτο πρόβλημα πιστεύεται πώς θά έπιλυθεί μόνο μετά τήν ύπογραφή του νέου Κογκροδάτου. Στό μεταξύ, ό 'Αρχιεπίσκοπος τής Ρώμης, Ελιο Τοaf, εξέφρασε τήν εύγνωμοσύνη του πός τό Βατικανό γιά τίς προσπάθειες πού καταβάλλονται γιά τήν συντήρηση των Ιουδαϊκών κατακομβών.

Ένώσω προχωρούν οι διαπραγματεύσεις μεταξύ τής Ιταλικής Ισραηλιτικής Κοινότητας και τής Ιταλικής Κυβερνήσεως, γνωρίζουν άμφότεροι πώς δέν δύνανται νά διαθέσουν τά απαιτούμενα χρήματα γιά τήν αναστήλωση και συντήρηση των κατακομβών. Γιά τό σκοπό αυτό συστάθηκε μία Συμβουλευτική 'Επιτροπή,

μέ πρόεδρο τόν έξαιρετό 'Ιταλό Ιστορικό και πρώην ύπουργό Πολιτισμού, τόν Giovanni Spadolini, πού θά άναζητήσει τήν παγκόσμια οικονομική και τεχνική συνδρομή γιά τή μελέτη και διατήρηση των κατακομβών. Τό Παγκόσμιο 'Εβραϊκό Συνέδριο (Π.Ε.Σ.) υπέσχεθη τή συνδρομή του μέσω τής νεοϊδρυθείσης 'Επιτροπής 'Αρχαιοτήτων τής 'Ιουδαϊκής Κληρονομίας. 'Ο πρόεδρος του Π.Ε.Σ. Philip Klutznick είπε πώς ή 'Επιτροπή «θά συνδράμει τίς Κοινότητες τής Διασποράς και τίς Κυβερνήσεις τους γιά τή διαφύλαξη τής Ιουδαϊκής θρησκευτικής και πολιτιστικής κληρονομίας».

Τό πρώτο έργο τής 'Επιτροπής θά είναι ή διαφύλαξη των Ιταλικών Ιουδαϊκών κατακομβών. 'Η διαφύλαξη των κατακομβών δέν σημαίνει άπλως τή συντήρηση κάποιων αρχαιολογικών ύπολειμμάτων. Όπως θέτει τό θέμα ό Ιστορικός Nikolaus Mueller, στην έκθεσή του: «Τά μόνα ύπολείμματα πού μαρτυρούν τήν παρουσία των 'Ισραηλιτών στην αρχαία Ρώμη είναι οι βουβές Ιουδαϊκές κατακόμβες, τά μοναδικά μνημεία του ρωμαϊκού 'Ιουδαϊσμού, πολύ πιό σπουδαία γιά τήν Ιστορία του από όσον είναι τά χριστιανικά νεκροταφεία γιά τήν ιστορία του ρωμαϊκού Χριστιανισμού, ό όποιος δέν πάσχει από μνημειακά στοιχεία».

(Άναδημοσίευση από τό Jewish Chronicle - Colour magazine, τής 28 Σεπτεμβρίου 1979.

Θὰ σηκώσουμε, μέ τοῦτο τό σημείωμά μας, τόν τραγικό πέπλο κάποιων σκοτεινῶν σελίδων ἀπὸ τὴν ἀγνωστὴ τραγικὴ δοκιμασία Θεσσαλονικέων Ἑβραίων, πού γνῶρισαν τὴ φρίκη τῶν δικαστηρίων τῆς Ἱερᾶς Ἐξετάσεως στὴ Βενετία καί πού καταδικάσθηκαν σέ ποινές πού σήμερα προκαλοῦν τὴν ἀγανάκτηση καί τόν ἀποτροπισμό.

Ἄν θέλῃς ν' ἀναφέρω τοῦτα τά περιστατικά εἶναι γιὰτί μᾶς προσφέρουν πολλές χρήσιμες πληροφορίες γιὰ τὴ ζωὴ καί τίς συνήθειες τῶν Ἑβραίων τῆς μακρινῆς ἐκείνης ἐποχῆς στὴ Θεσσαλονίκη.

Ἡ περιγραφή τούτων τῶν περιστατικῶν προέρχεται ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφία τῶν Πρεσβευτῶν τῆς Ἑνετίας στὴν Κωνσταντινούπολη μέ τόν Δόγη καί ἔχουν μεταφρασθεῖ ἀπὸ τὸν ἱστοριοδίφη Κ. Μέρτζο.

Θεσσαλονικεῖς Ἑβραῖοι κάτω

ἀπὸ τό μαστίγιο τῆς Ἱερᾶς Ἐξετάσεως

Ἀνάκριση τὴν ἐποχὴ τῆς Ἱερᾶς Ἐξετάσεως (Χαλκογραφία τοῦ 18ου αἰώνος).

1627 – 23 Ἰουλίου «... Ἀνάκρισις μᾶς Ἑβραίας: «ὀνομάζομαι **Μαζαλτώ** καί εἰς τὴν ἰταλικὴν μεταφράζεται **Bonaventura**. Ἐγεννήθην εἰς τὴν Τουρκίαν εἰς μίαν πόλιν ὀνομαζομένην Μοναστήρι. Εἶμαι Ἑβραία, πατήρ μου εἶναι ὁ **Σαμουήλ Ἐργκες** καί μήτηρ μου ἡ **Τσιαμιίδα**, ἀμφότεροι Ἑβραῖοι. Εἶμαι 30 ἐτῶν καί ἤλθον πρό δύο ἐτῶν εἰς τὴν Βενετίαν. Ὁ συζυγός μου εἶναι ἐδῶ καί ὀνομάζεται Σαμουήλ Λεβή ἐκ Θεσσαλονίκης. Τὸν ὑπανδρεύθην πρό 15 ἡμερῶν». Ἐρωτηθεῖσα πῶς καί πότε τὸν ἐγνώρισεν ἀπήντησεν – **Πρό ἐπτά ἐτῶν περίπου, πού ἐκάη ἡ Θεσσαλονίκη**, ἔφυγαν πολλοὶ Ἑβραῖοι ἀπὸ ἐκεῖ καί ἐπῆγαν ἄλλοι ἐδῶ καί ἄλλοι ἐκεῖ. Ὁ σύζυγός μου αὐτός ἤλθεν εἰς τὸ Μοναστήρι, ὅπου τὸν ἐγνώρισα καί ἦτο καλὸς νέος, ἀλλ' ὅταν ἦτο μικρός εἶχε γίνοι Τούρκος. Δὲν ἤκουσα ποτὲ νὰ εἶναι Χριστιανός. Ἐκεῖ εἰς τὸ Μοναστήρι ἐφοροῦσε **ἄσπρο σαρίκι**, τὸ ὁποῖον δὲν ἤμπορουν νὰ φορέσουν οἱ Ἑβραῖοι (Σημ: οἱ Ἑβραῖοι φοροῦ-

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΕΙΣ ΕΒΡΑΙΟΙ ΚΑΤΩ ΑΠΟ ΤΟ ΜΑΣΤΙΓΙΟ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΕΞΕΤΑΣΕΩΣ (συνέχεια)

σαν κίτρινο).

Ένεφανίσθη κατόπιν ὁ Σαμουήλ Λεβή καὶ ἐδήλωσεν: «Ὀνομάζομαι Σαμουήλ Λεβή τοῦ Ἀβραάμ. Ἐγεννήθην στήν Θεσσαλονίκην καὶ εἶμαι 30 ἐτῶν, ἐγεννήθην δέ Ἑβραῖος, ἀλλ' ὅταν ἤμην 15 ἐτῶν, ἔγινα Τούρκος καὶ τοιοῦτος παρέμεινα ἕως ὅτου πρό τριῶν ἐβδομάδων ἦλθον εἰς Βενετίαν, ὅπου καὶ ξαναέγινα Ἑβραῖος. Εἰς τὸ Μοναστήρι εἶχα γνωρίσει μίαν Ἑβραίαν Μαζαλιώ, τὴν ὅποιαν καὶ ἐνυμφεύθην».

Νέα κατάθεσις τοῦ Ἰδίου, **στis 2 Ἰουνίου 1628**: «Ἦμην 13 — 14 ἐτῶν ὅταν ἔγινα Τούρκος εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, διότι ὁ Ἑβραῖος διδάσκαλός μου μέ ἔδερνε χωρὶς ἀφορμὴν. Ἡ Θεσσαλονίκη εἶναι ὑπὸ τοὺς Τούρκους καὶ ζοῦν ἐκεῖ πλέον τῶν ἐπτὰ χιλιάδων Ἑβραῖοι. Οἱ Τούρκοι κατὰ πρῶτον μέ πήγαν εἰς τὰ τζαμί, ὅπου μέ ἔκαμαν νά γονατί-

σω καὶ νά βάλῳ κατὰ γῆς τὸ κεφάλι μου, ἐνῶ ὁ Χότζας διάβαζε τὸ Κοράνιο. Κατόπιν μέ περιέφεραν εἰς τὴν πόλιν πανηγυρικῶς, ἐγὼ δέ κρατοῦσα στό χέρι μου, δεμένο σ' ἓνα δάκτυλο, ἓνα καλάμι μακρὺ. Ἀπὸ τὴν θρησκείαν δέν ἐπίστευα τίποτε, ἀλλὰ μόνο τοῦ Μωυσέως. Ὅμως εἰς τὰ μέρη ἐκεῖνα ἅμα γίνεται κανεῖς Τούρκος, δέν ἡμπορεῖ νά ξαναγίνη Ἑβραῖος, καὶ ἦλθα εἰς τὴν Βενετίαν, ὅπου ξαναγίνα Ἑβραῖος. Ἐκεῖ εἰς τὴν Θεσσαλονίκην εἶχα μίαν ἀσπρη φλοκωτὴ στό κεφάλι ὅπως οἱ Τούρκοι καὶ διὰ τὸν φόβον δέν ἐπῆγαινα ποτέ εἰς τὴν συναγωγὴν, ἀλλὰ μόνον εἰς τὸ τζαμί».

1629 — 18 Αὐγούστου. Ἄλλη κατάθεσις τοῦ Ἰδίου: «Ὀνομάζομαι **Felice Felici** καὶ εἶμαι ἀπὸ τὴν Θεσσαλονίκη. Πρὶν νά πάω στὴ Ferrara ἤμουν ἐδῶ εἰς τὴν Βενετίαν ἔμπορος. Εἶμαι χριστιανός. Ὡς Ἑβραῖος

ὠνομαζόμεν Σαμουήλ Λεβή».

Κατάθεσις τῆς συζύγου **Bonaventura ἢ Μαζαλιώ Hergas**: «Εἶμαι ἀπὸ τὸ Μοναστήρι. Ὅταν ἦλθεν αὐτός εἰς τὴν Βενετίαν μοῦ εἶχεν εἶπει ὅτι εἶναι Ἑβραῖος καὶ ὅτι ὀνομάζεται **Σαμουήλ Λεβή** καὶ ἔτσι τὸν ὑπανδρεύθην. Ἀργότερα ἔμαθα ὅτι ἔχει καὶ ἄλλο ὄνομα ἦτοι **Ἰωσήφ Χαμπάι** καὶ ἔχει γυναῖκα καὶ παιδιὰ εἰς τὸ Βελιγράδι. Ὅταν ἀκούσα ὅτι ἔγινε Χριστιανός ἐπῆγα εἰς τὸν Ραββῖνον καὶ μοῦ ἔδωκε διαζύγιον. Τὸν Χαμπάι αὐτὸν ἢ τὸν Λεβή τὸν εἶδα εἰς τὸ «γκέττο» πότε μέ μαῦρο καὶ πότε μέ κόκκινο, καπέλλο».

Ἡ καταδίκη τοῦ Λεβή

«Τὸ δικαστήριον τῆς Ἱερᾶς Ἐξετάσεως... πεισθέν περὶ τῆς ἐνοχῆς τοῦ κατηγορουμένου, τὸν καταδικάζει εἰς τὰς κάτωθι δύο ποινάς:

1) Νά παραμείνῃ ἐπὶ μίαν ὥραν μέ τὰ χέρια ὀπισθοδεμένα ἐπὶ τοῦ συνηθισμένου πασάλου μεταξὺ τῶν δύο κολωνῶν τῆς μικρᾶς πλατείας τοῦ Ἁγίου Μάρκου.

2) Νά ὑπηρετήσῃ μέ τὰ πόδια σιδηροδέσμια ὡς κωπηλάτης ἐπὶ μιάς γαλέρας 18 μηνῶν καὶ ἂν κριθῇ ἀνίκανος γιὰ τοιαύτην ὑπηρεσίαν, τότε νά ἐγκαθειρχθῇ ἐπὶ τρία ἔτη...».

Μία ἄλλη περίπτωση

1627 — Ἰουλίου 23

«... ὑπεβλήθη καταγγελία κατὰ τινος Ἑβραίου ἐκ Θεσσαλονίκης ὀνόματι **Μωϋσῆ Ἰσραήλ**, ὅστις ἔμεινεν ἀρκετὰ χρόνια εἰς τὴν Τουρκίαν καὶ ἦλθεν, κατόπιν εἰς τὴν Βολογνα καὶ μετὰ παρέλευσιν ἑνὸς ἔτους ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Τουρκίαν καὶ ξαναέγινεν Ἑβραῖος. Ἐκεῖ παρέμεινεν ὀλίγους μηνῶν καὶ ἦλθεν ἔπειτα εἰς τὴν Ρώμην, ὅπου καὶ ἐβαπτίσθη, λαβὼν τὸ ὄνομα **Francesco Maria Leoncini**. Ἐκ Ρώμης ἦλθεν εἰς Βενετίαν καὶ ἀνεχώρησεν πάλιν διὰ τὴν Θεσσαλονίκην, ὅπου ξαναέγινε Ἑβραῖος. Καὶ δέν περιωρίσθη μόνον εἰς αὐτό, ἀλλ' ἐπῆρε μαζί του ἀπ' ἐδῶ καὶ ἓναν ἄλλον Ἑβραῖον,

Θεσσαλονίκη: Χαλκογραφία περιηγητοῦ, τοῦ 18ου αἰῶνος.

ΣΤΑ ΒΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΜΩΨΗ

Τού + ΣΤΑΥΡΟΥ ΚΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ

Ο Σταύρος Κωστόπουλος (1900 — 1968), εκτός από διακεκριμένος πολιτικός, υπήρξε κι αξιομνημόνευτος λογοτέχνης. Ίδιαίτερα τὰ ταξιδιωτικά του κείμενα αποτελούνται από εξαιρετες σελίδες.

Ένα από τὰ πολλά ταξίδια του τόν ξφερε καί στο Σινά — τό Θεοβάδιστον Όρος.

Από τόν τόμο «Μνήμη Σταύρου Κωστοπούλου», πού ἐξεδόθη μετά τόν θάνατό του, (Ίκαρος, 1971), παραλαμβάνουμε μερικές σελίδες αναφερόμενες στόν Μωϋσή καί στήν Έξοδο.

Άς παρακολουθήσουμε, λοιπόν, τόν άείμνηστο Στ. Κωστόπουλο:

«Είκοσι περίπου χιλιόμετρα μετά τό Άμπου Ζενίμα, τό αὐτοκίνητο ἀρχίζει νά ἀπομακρύνεται ἀπό τὰ εἰδυλλιακά ἐκεῖνα ἀκρογιάλια καί προχωρεῖ πρὸς τό ἐσωτερικό τῆς Σιναϊτικῆς Χερσονήσου. Καθὼς εἶπαμε ἄλλωστε καί πῶς πάνω, δέν φθάνομε ἔως τῇ Ραϊθῶ, ὅπως οἱ παλιοὶ ταξιδιώτες, καί ἀκολουθοῦμε μιά διαδρομὴ διαφορετικὴ καί πολὺ πῶς σύντομη. Ὡστόσο, αὐτὸ δέ σημαίνει ὅτι ἡ καινούργια διαδρομὴ ἔχει λιγώτερη γραφικότητα ἢ καί γενικά λιγώτερο ἐνδιαφέρον ἀπὸ τὴν παλιά. Πρῶτα - πρῶτα εἶναι κι' αὕτῃ κοντὰ, καί σέ ὀρισμένα σημεία συμπίπτει ἀπόλυτα, μέ τό δρομολόγιο τῆς Έξόδου. Καί πραγματικά, ἀπὸ τίς Πηγές τῆς Μωϋσῆς, πού μονάχα τ' ὀνομά τους ἀπομακρύνει τὴν πῶς εὐγλωττῇ μαρτυρία, ἔως τῇ Ὁσπη τοῦ Φοράν, πού δέν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπὸ τό Ραφιόειμ τῆς Γραφῆς, καί ἀπὸ αὐτὴ πρὸς τὰ τεῖχη τῆς Μονῆς τοῦ Σινά, ὁ τόπος εἶναι γεμάτος ἀπὸ τὴν παράδοση τῆς ἀλλοιωτῆς ἐκείνης δοκιμασίας τοῦ Ἰσραήλ. Ὅσα μάλιστα τό αὐτοκίνητο ἀρχίζει νά παύσῃ πρὸς τὴ Μονή, ἀφήνοντας πίσω τοῦ τό Φοράν, δέν χρειάζονται πῶς οὔτε οἱ ἀναμνήσεις τῶν χωρίων τῆς Βίβλου. Ἡ γεωγραφία τοῦ ἐδάφους προσδιορίζει τόσο κατηγορηματικά τὴν πορεία τῆς Έξόδου, ὥστε ὁ ταξιδιώτης νά μὴν ἀμφιβάλλει οὔτε γιὰ μιά στιγμή ὅτι βρίσκεται ἀκριβῶς στὸ ἴδια περᾶσμα καί μονοπάτι πού ἀκολουθῆσε ὁ Μωϋσῆς, πρὶν ἀπὸ τρεῖς χιλιάδες τριακόσια χρόνια...»

Καί παρακάτω (σελ. 190 κ.έ.) διηγείται:

«Ὅλη αὕτῃ ἡ ἄγρια γοητεία τῆς Σιναϊτικῆς ἐρήμου θά ἦταν βέβαια γνωστὴ στὸν Μωϋσῆ πολὺ πρὶν ἀναλάβει τὴ μεγάλη του ἀποστολὴ νά ὀδηγήσει τὸ Ἰσραήλ στὴ Γῆ τῆς Ἐπαγγελίας. Γιατί δέν πρέπει νά ξεχνᾷμε ὅτι νέος ἀκόμη καί κατατρεγμένος ἀπὸ τό βασιλιά τῆς Αἰγύπτου ἀνεχώρησεν ὁ Μωϋσῆς ἀπὸ προσώπου Φαραὼ καί ὤκησε ἐν γῇ Μαδίμ, ἐλθὼν δέ εἰς γῆν Μαδίμ ἐκάθισεν ἐπὶ τοῦ φρέατος...». Δίπλα στὸ πηγᾶδι αὐτὸ, πού σήμερα βρίσκεται μέσα στὸν περίβολο τῆς Μονῆς Σινά, συνάντησε

«Ἡ Ἀνεύρεση τοῦ Μωϋσῆ», ελαιογραφία τοῦ Paola Veronese (Περ. 1570), στήν Ἐθνικὴ Πινακοθήκη τῆς Οὐάσιγκτων.

γιὰ πρώτη φορὰ τὴ Σεφῶρα, καθὼς ἡ κόρη τοῦ Ἰσθὼρ μαζί μέ τίς ἄλλες ἀδελφές της πότιζαν τὰ πρόβατα τοῦ πατέρα τους, σύμφωνα μέ τὴν τόσο εἰδυλλιακὴ περιγραφή τῆς Βίβλου. Μέσα σ' αὐτὴν τὴν περιοχὴ ὁ Μωϋσῆς ἦν ποιμαίνων τὰ πρόβατα τοῦ Ἰσθὼρ, τοῦ πενθεροῦ αὐτοῦ ἱερέως Μαδίμ καί ἤγαγε τὰ πρόβατα ὑπὸ τὴν ἐρημον καί ἤλθε εἰς τό ὄρος Χωρήβ...» Κάτω ἀπὸ τὴ σκιά τῆς θείας κορυφῆς — γιατί τό ὄρος Χωρήβ εἶναι, σύμφωνα μέ τὴν παράδοση, τό Σινά — εἶδε τὴ βάτο πού ἐνῶ φλεγόταν ἀπὸ τὴ φωτιά, «οὐ κατεκαίετο» καί ἄκουσε τὴ φωνὴ τοῦ Κυρίου. Καί θά πρέπει νά σκεφθῇ καί νά ζύγισε πολλές φορές ὅλα αὐτὰ τὰ μηνύματα μέσα στήν ἀγριὰδα, τὴ μόνωση καί τὴ μεγαλοπρέπεια τῆς ἐρήμου, προτοῦ συνειδητοποιήσει τὴ μεγάλη του ἀ-

Ὁ Μωϋσῆς, ὑποβασταζόμενος ἀπὸ τὸν Ἀαρὼν καί τὸν Οὐρ, καθοδηγεῖ τὸν Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ στὴ μάχη κατὰ τῶν Ἀμαλεκίτων, (Σύμφωνα μέ ἐξ. 17: 8 — 13). Ἔργο τοῦ Benno Elkan.

ποστολή. Ποιοὶ ὅμως δισταγμοὶ καί ποιὲς ἀμφιβολίες μπορούσαν τελικὰ νά ἀντισταθοῦν μπρὸς στήν ἀπερίγραπτη ἐκείνη γοητεία τοῦ αὐγινού ἡλίου τῆς ἐρήμου πού, ἀρχίζοντας τοὺς ἱριδισμοὺς του πάνω στοὺς γρανίτες, κεντρίζει τὴ φαντασία πρὸς τὰ μεγάλα ὄνειρα καί τίς τολμηρές ἀποφάσεις; Καί θά' ταν δίχως ἄλλο μιά ἀπὸ τίς ἀπίστευτες ἐκείνες σέ διαύγεια νύχτες πού ὑπάρχουν μόνο στὸ Σινά, όταν ὁ Μωϋσῆς, πλημμυρισμένος ἀπὸ τίς μυστικὲς φωνές τῆς ἐρήμου καί ὑψώνοντας τὸ κεφάλι του πρὸς τὸν ἑναστρό καί πεντακάθαρο οὐρανὸ τῆς ἐρήμου, θά διάβασε σέ κάποιο μακρινὸ ἀστερισμὸ τὸ ὑπερκόσμιο ἐκεῖνο μήνυμα, πού καθόρισε ἀμετάκλητα τὴ μοῖρα του, καθὼς καί τὴ μοῖρα τοῦ Ἰσραήλ...

Εἶναι βέβαια γνωστὲς οἱ διάφορες ὀρθολογιστικὲς ἐρμηνεῖες πού ἔχουν δοθεῖ γιὰ νά δικαιολογήσουν τὴν πορεία τῶν Ἑβραίων πρὸς τὴν Ἐρημο τοῦ Σινά. Καί δέν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἡ σκέψη τοῦ Μωϋσῆ νά ὀδηγήσει πρὸς τὴν κατεῦθυνση αὐτὴ τὸν κυνηγημένο ἀπὸ τίς στρατιές τοῦ Φαραὼ λαὸ τοῦ Κυρίου ἦταν ἡ μόνη πρακτικὴ καί λογικὴ. Ἡ καταδίωξη μέσα στὴν ἀγρία καί ὀξενη ἐκείνη περιοχὴ δέν ἦταν καθόλου εὐκόλη γιὰ τὸν Φαραὼ. Ἐνῶ, ἀπὸ τὴν ἀντίθετη πλευρὰ, ὁ Μωϋσῆς, βόσκοντας τόσα χρόνια τὰ πρόβατα τοῦ πεθεροῦ του σέ ὅλη αὕτῃ τὴν περιοχὴ, ὀχι μόνο γνώριζε κάθε καταστάσι τῆς Σιναϊτικῆς, ἀλλ' ἀσφαλῶς ὑπολόγιζε καί στίς γνωριμίες, φιλίες ἢ καί συγγενεῖς του μέ τοὺς κατοίκους τῆς περιοχῆς. Δέν πρέπει, ἄλλωστε, νά λησμονοῦμε ὅτι στήν τόσο κρίσιμη ἐκείνη ὥρα δέν τὸν ἀπόμενε καί ἄλλη λύση. Ὁ ῥομερὸς Ραμὸς Β', ὁ Φαραὼ πού στήν ἐποχὴ του χρονολογεῖται ἢ ἔξοδος, εἶχε

κατορθώσει να επεκτείνει την εξουσία του και είχε εγκαταστήσει αιγυπτιακές φρουρές σε όλη τη σημερινή Συρία και Παλαιστίνη. Θά ήταν λοιπόν λάθος δλέθριο για τον Μωυσή αν, οδηγώντας τους Έβραίους μακριά από την όρμη του Φαραώ, ακολουθούσε μία διαδρομή που θά τους έριχνε πάλι στα χέρια του. Και ο Ραμσής Β' δεν ήταν από τους ανθρώπους εκείνους που μπορούσαν να έχουν αμείλησει όλα τα μέτρα και τις αντίστοιχες διαταγές. Ακόμη και σήμερα, όταν κοιτάζει κανείς στο Μουσείο του Καΐρου τη μούμια του, που διατηρείται σε κατάσταση αξιοθαύμαστη, παράλληλα προς τη συγκίνηση που δοκιμάζει γιατί αντικρύζει έναν ήρωα της Γραφής, νιώθει άμεσα πως ότι η γομφή μύτη και τα σουβλερά εκείνα σαγόνια που αντικρύζει πρέπει να έκρυβαν μία δόμασση θέληση και σκληρότητα. Για τον Μωυσή λοιπόν και το 'Ισραήλ, λογικά, δεν άπομνε άλλη σωτηρία από τη δοκιμασία της ερήμου. Όταν όμως έχει κανείς δει από κοντά τη Σιναϊτική κι' έχει ζήσει έστω και για λίγες ημέρες την άγρια γοητεία της, όλες αυτές οι όρθολογιστικές ερμηνείες καταντούν κάπως ρηχές και η απίστευτη περιπέτεια της 'Εξόδου αποκτά ένα βαθύτερο κι' αληθινά πνευματικό περιεχόμενο.

Για να συλλάβουμε καλύτερα το νόημα αυτό της 'Εξόδου, είναι ανάγκη να μη ξεχνάμε ότι ο Μωυσής δεν ήταν μονάχα ένας ηγέτης, που μπορούσε να συνδυάζει τις ιδιότητες του πολιτικού και του στρατηγού, όπως γίνονταν τόσο συχνά την παλιά εποχή.

Ο Μωυσής ήταν ακόμη, και μάλιστα κατά κύριο λόγο, Προφήτης. Και η μεγάλη του αποστολή δεν περιοριζόταν στην απελευθέρωση του 'Ισραήλ από τον ζυγό των Φαραώ, άλλ' επεκτεινόταν και στην επιστροφή του παραστρατημένου λαού στις παραδόσεις των πατέρων του. Ο Κύριος του τό είχε πει καθαρά μπρός στη φλεγόμενη βάτο. «'Εγώ είμι ο Θεός του πατρός σου, Θεός 'Αβραάμ και Θεός 'Ισαάκ και Θεός 'Ιακώβ». Γιατί ο μεγάλος κίνδυνος του 'Ισραήλ στην Αίγυπτο δεν ήταν τόσο οι αγγαρείες και δηληνικά ή σκληρή μεταχείριση των Φαραώ, όσο η καθημερινή του αφομοίωση από τό περιβάλλον και τη ζωή γενικά της Αιγύπτου. 'Η έντολή του Κυρίου ήταν ρητή: «...ότι εγώ σε εξασοστέλλω εν τῷ εξαγαγεῖν σε τόν λαόν μου ἐξ Αἰγύπτου. Καί λατρεύσῃτε τῷ Θεῷ ἐν τῷ ὄρει τούτῳ». Κι' όταν ἀργότερα χρειάστηκε νά δοθοῦν λεπτομερέστερες οδηγίες, ὁ Κύριος ὄρισε καί τήν ἀπάντησιν πρὸς τόν Φαραώ: «Ὁ Θεός τῶν 'Εβραίων προσκέκληται ἡμᾶς. Πορεύμεθα οὖν ὁδόν τριῶν ἡμερῶν εἰς τήν ἐρημον, ἵνα θύσωμεν τῷ Θεῷ ἡμῶν». 'Η πορεία λοιπόν πρὸς τήν ἐρημον δέν ἴταν ἕνας ἀπλὸς στρατηγικὸς ἐλιγμός. Ἦταν ὁ ἀπαραίτητος καθαρμός γιά νά μπορέσει τό 'Ισραήλ νά ξαναβαπτισθεῖ στίς πατροπαράδοτες ἀρετές τῆς ἐρήμου. Κι' ἦταν ἀκόμη ἡ ἀναπόφευκτη δοκιμασία του, γιά νά κατορθώσει κάποτε νά φτάσει ὡς τῇ Γῇ τῆς 'Επαγγελίας.

Ἡ 'Εξοδος, πού σάν ἰδέα γεννήθηκε μέ-

Ὁ Μωϋσῆς δέχεται τήν Τορά: Ἀπό τό Προσευχολόγιο τῆς Πάρμας (Ἰταλία) τοῦ 1450.

σα στήν ἐρημο καί τράφηκε ἀπό τήν ἀγρία γοητεία της, δέν μπορούσε παρά νά καταλήξει καί πάλι στήν ἐρημο. Ἐκεῖ, πάνω στήν κορυφή τοῦ Χωρήβ, περίμενε ὁ Κύριος τόν

Μωυσή γιά νά τοῦ παραδώσει μέσα σέ βροντές καί ἀστραπές τόν καινούργιο πῖνακα τῶν ὀνείων. Καί ἀπό ἐκεῖ ἐμελλε νά παρακολουθήσει, ἐπί σαράντα ὁλόκληρα χρόνια, τίς περιπέτειες τῶν 'Εβραίων μέσα στήν ἐρημο, ἄλλοτε δίνοντας οδηγίες καί συμβουλές στόν Μωυσή, ἄλλοτε βοηθώντας λαό Του νά νικήσει τοὺς Ἀμαλακίτες κι' ἄλλοτε ρίχνοντας ἀπό τόν οὐρανὸν τό μάννα. Ὅλη αὕτῃ ἡ ἐκδήλωση τῆς θεϊκῆς παντοδυναμίας δέν ἦταν, βέβαια, δυνατόν νά γίνει μέ τόση ἐνταση καί λαμπρότητα στήν κοιλάδα τοῦ Νείλου, ἀλλ' οὔτε καί στήν ἐδύλλιακή ἐκείνη Γῇ τῆς 'Επαγγελίας. Τῇ στιγμῇ πού ὁ 'Ιεχωβά πήρε τήν ἀπόφασιν νά κατέβει στή γῆ καί νά σφραγίσῃ τό 'Ισραήλ μέ τίς δοκιμασίες καί τὰ θαύματά του, μέσα σέ ὁλόκληρο τόν κόσμο τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης δέν ὑπῆρχε ἄλλος χώρος καταλληλότερος ἀπὸ τῇ Σιναϊτικῇ Χερσονήσῳ. Καί τό «θεοβάδιον ὄρος», μέ τή γοητεία τῆς ἐρήμου καί τήν ἀγρία μεγαλοπρεπεία του, ἦταν ἡ μόνη θέσις ὅπου μπορούσε νά στήσῃ τό θρόνον Του.

Χάρτης πού παρουσιάζει τίς τέσσερις βασικές θεωρίες, ἀναφορικά μέ τήν πορεία τῶν 'Ισραηλιτῶν μετὰ τήν ἐξοδὸ ἀπὸ τήν Αἴγυπτο.

Τό κίτρινο αστρο τοῦ Δαυίδ φοροῦσαν ὑποχρεωτικά οἱ Ἑβραῖοι τῆς Γαλλίας, ὅπως καί σέ ὅλη τήν κατεχόμενη Εὐρώπη.

Μιά ἀπό τίς προπαγανδιστικές ἀφίσες ποῦ κυκλοφοροῦσε ἡ Κυβέρνηση τοῦ Βισῦ. Ἐγραφε: «Ἄφητε μας ἡσυχούς. (Ἐχθροί τῆς νέας Γαλλίας εἶναι): Οἱ Ἑβραῖοι, οἱ μασόνοι, ὁ Ντέ Γκώλ καί τὰ ψεύδη τους».

Ἡ Γαλλία τοῦ Βισῦ ΚΑΙ ΟΙ ΕΒΡΑΙΟΙ

Μετά τήν εἰσβολή τοῦ 1940 οἱ Γερμανοί ᾄψαν στούς ἡττημένους Γάλλους ἓνα τμήμα τῆς χώρας τους «ἐλεύθερο», μέ πρωτεύουσα τό Βισῦ. Τό κράτος τοῦ Βισῦ ἔγινε σύμβολο τῶν Γάλλων ἀντικομμουνιστῶν, συνεργάστηκε μέ τούς Γερμανούς, καί ἡγέτες του ἦταν ὁ στρατάρχης Πεταίν, ὁ Λαβάλ κ.ἄ. Οἱ ἰθύνοντες τοῦ Βισῦ τήρησαν ἀπέναντι τῶν Ἑβραίων στάση περισσότερο ἐχθρική ἀπ' ἐκείνη τῶν Γερμανῶν. Ἀπό ἄρθρο τοῦ περιοδικοῦ «Ἱστορία» (Ὁκτώβριος 1979) παίρνουμε τά παρακάτω στοιχεῖα:

«Ὅταν τό Βισῦ ξέθαψε τό παλιό ἐθνικοσοσιαλιστικό σύνθημα «ἡ Γαλλία στούς Γάλλους», ἡ ξενοφοβία ἐφθασε στά ὅρια τοῦ ρατσισμοῦ. Γρήγορα ξεπεράστηκε καί τό ὄριο, πέρα ἀπό τό ὁποῖο ἡ πολιτική τοῦ νικημένου δέν ξεχώριζε πιά ἀπό τήν πολιτική τοῦ νικητῆ. Ἀρχισε ἔτσι μιά «κάθαρση» τοῦ γαλλικοῦ ἔθνους ἀπό τούς ξένους. Δημιουργήθηκαν στρατόπεδα συγκεντρώσεως, στά ὁποῖα κατέληγαν οἱ πρόσφυγες ἀπό τίς φασιστικές χώρες ὁλόκληρης τῆς Εὐρώπης, οἱ πρώην μαχητές τῆς Ἰσπανίας, οἱ ἀνεργοί ξένοι ἐργάτες. Ἀκυρώθηκαν πολλές πολιτογραφήσεις. Τέθηκαν ὑπό ἀπαγόρευση οἱ μασονικές στοές καί οἱ μυστικές αἱρέσεις, πού θεωροῦνταν λαθραῖες ἐξουσίες. Ἐλήφθησαν ἀκόμη καί ἀντιεβραϊκά μέτρα, πρὶν ἀκόμη τό ζητήσουν οἱ νηζῖ. Οἱ Ἑβραῖοι ἀποκλείσθηκαν διὰ νόμου ἀπό δημόσιες ὑπηρεσίες, συγκεντρώθηκαν καί παραδόθηκαν στούς Γερμανούς, στήν ἀρχή οἱ «ξένοι» καί ἀργότερα οἱ «ντόπιοι». Ὅλοι κατέληγαν σέ στοατόπεδα».

Ὅταν, ἀπό τόν Ἀπρίλιο τοῦ 1942, ὁ στρατάρχης Πεταίν ἀρχισε νά μπαίνει στό περιθώριο καί νά παίρνει, μέ τή βοήθεια τῶν Γερμανῶν, τήν οὐσιαστική ἐξουσία ὁ ἀδίστακτος Πιέρ Λαβάλ, ἡ κατάσταση χειροτέρευσε: περίπου 150.000 Γάλλους ἐργάτες ἢ αἰχμάλω-

ρους πολέμου τούς ἐβγαλαν ἀπό τά στρατόπεδα καί τούς ἔστειλαν νά ἐργασθοῦν στή Γερμανία.

Μέ νόμο τῆς 4 Σεπτεμβρίου 1942, τό Βισῦ ἐφαρμόζει τήν «καταναγκαστική ἐργασία». Γυναῖκες κι ἄνδρες καλοῦνται νά καταταγοῦν. Ἀπό τήν 1η Μαρτίου ὡς τίς 31 Ἰουλίου 1943 πηγαίνουν στή Γερμανία 500.000 Γάλλοι.

«Σύντομα ὅμως», γράφει ἡ «Ἱστορία», «γίνεται κάτι ἀκόμη χειρότερο. Οἱ Γερμανοί, βλέποντας τό τέλος νά πλησιάζει, ζητοῦν νά τούς παραδοθοῦν καί οἱ Γαλλοεβραῖοι. Θέλουν νά διατηρήσουν μιά ἐπίφαση νομιμότητας καί ζητοῦν νά ἀναλάβει ἡ γαλλική Ἀστυνομία τή σύλληψή τους. Τό Βισῦ ἀρνεῖται. Οἱ Γερμανοί εἶναι ἀνένδοτοι. Ὁ Λαβάλ ἀντιπροτείνει νά ἐκδώσει τούς ξένους Ἑβραίους τῆς ἐλεύθερης ζώνης καί νά βοηθήσει στή σύλληψη τῶν Ἑβραίων τῆς κατεχόμενης ζώνης. Περίπου 30.000 Ἑβραῖοι παραδίδονται στούς ναζί ἀπό τή γαλλική Ἀστυνομία».

Καθὼς ὁ τροχός τῆς ἱστορίας ἀρχίζει νά γυρίζει γιά τούς Γερμανούς, αὐτοὶ καταλαμβάνουν τήν ἐλεύθερη ζώνη τοῦ Βισῦ, συντελώντας ἔτσι στήν κατάρρευση τοῦ πολιτεύματος. Στὴν Τουλῶνα συντελεῖται τό μεγάλο δράμα τοῦ Βισῦ: ὁ γαλλικός στόλος γιά νά μὴν πέ-

σε στα χέρια των Γερμανών αυτοβυθίζεται! Παράλληλα, ο γαλλικός στρατός της ανακωχής διαλύεται, ενώ οι γαλλικές αποικίες τάσσονται, ή μία μετά την άλλη, στο πλευρό του Ντέ Γκωλ.

Αυτή η άρχη του τέλους του Κράτους του Βισύ φέρνει στην επιφάνεια τις χειρότερες όψεις της ιδεολογικής ναζιστοφασιστικής συνεργασίας. Όπως γράφει το άρθρο, απ' όπου παίρνουμε τα στοιχεία αυτά:

«Δημιουργούνται χώροι βασανιστηρίων, για να αντιμετωπισθεί η γενική κρυφή κινητοποίηση της χώρας που δεν θέλει πια να δεχθεί ούτε την ήττα ούτε την κατοχή. Μόνο στο Παρίσι οργανώνονται δώδεκα τέτοιοι χώροι. Πρόκειται πια για έμφυλιο πόλεμο. Η Πολιτοφυλακή παίρνει μέρος, μαζί με το Έξ, στην καταπολέμηση της Αντιστάσεως, καί στο κυνηγητό των Έβραίων. Στο Σαιντ Άμάν, συγκεντρώνουν όλο τον έβραϊκό πληθυσμό του χωριού: 26 άνδρες, 35 γυναίκες, 9 παιδιά. Μετά την απέλευθέρωση βρέθηκαν στα πηγάδια ενός έργαστασίου 24 πτώματα ανδρών φρικτά άκρωτηριασμένα. Σε άλλο πηγάδι όκτώ πτώματα γυναικών».

Τό 'Ημερολόγιο του Κ.Ι.Σ.

Τό Κεντρικό 'Ισραηλιτικό Συμβούλιο εξέδωσε, για πρώτη φορά φέτος, 'Ημερολόγιο — Λουάχ — του έτους 5740. Άκριβώς, γιατί ήταν η πρώτη φορά, τό 'Ημερολόγιο κυκλοφόρησε με καθυστέρηση, η όποία όφείλεται σε τεχνικούς λόγους.

Πέρα από την καθαρώς ημερολογιακή ύλη τό 'Ημερολόγιο συνοδεύεται από πλούσιο ενημερωτικό θρησκευτικό ύλικό, καθώς κι από ένα τμήμα Προσευχών κι Εύχαριστιών.

Serge KLARSFELD

LE MEMORIAL DE LA DEPORTATION DES JUIFS DE FRANCE

Τό έξώφυλλο από τό βιβλίο του Serge Klarsfeld, πού περιέχει τίς ονομαστικές καταστάσεις και λοιπά στοιχεία των 75.721 Γάλλων, Έβραίων τό θρήσκευμα, πού έξοντώθηκαν στά γερμανικά στρατόπεδα.

Προτομή του συνταγματάρχου Μ. Φριζή

Στίς 27 'Οκτωβρίου, στό Καλπάκι των 'Ιωαννίνων, έγιναν από τόν άρχηγό του Γ'ΕΣ αντίστράτηγο κ. Άγ. Γκράτσιο, τά άποκαλυπτήρια της προτομής του πρώτου άνώτερου άξιωματικού πού έπεσε στόν Έλληνο - ιταλικό πόλεμο συνταγματάρχου Μαρδοχαίου Φριζή.

Μέ την εύκαιρία αυτή, τό βράδυ της 28ης 'Οκτωβρίου, η τηλεόρασις της ΕΡΤ παρουσίασε ένα χρονικό του δημοσιογράφου κ. Δ. Σαπρανίδη για τόν έθνικό ήρωα Φριζή. Στο χρονικό αυτό μίλησαν άνδρες του έπιτελείου του Φριζή κι άνεφέρθησαν στόν χαρακτήρα, στη δράσι, στόν ήρωισμό και στα αίσθήματα της άνεξίτητης του.

Σχετικά ή «Καθημερινή» (28/10/79) έγραψε:

«Ένας από τούς πρώτους και πιο γνωστούς ήρωας του άλβανικού πολέμου ήταν ο συνταγματάρχης Μαρδοχαίος Φριζής. Έπεσε στο θρυλικό Καλπάκι τίς πρώτες ημέρες του πολέμου και έκτοτε περίπου άγνοήθηκε. Σύμπτωση μάλλον, παρά τό διττοι άρισμένοι άποδίδουν αυτόν τόν παραμερισμό του στο διττον Έβραίος τό θρήσκευμα. Έπιτέλους όμως, η Πολιτεία επανόρθωσε την παράλειψή της και έτσι, χθές, μέ άπόφαση του Γενικού Έπιτελείου Στρατού έγιναν στο Καλπάκι των 'Ιωαννίνων τ' άποκαλυπτήρια της προτομής πού έστήθη εκεί, του ήρωος συνταγματάρχου Μαρδοχαίου Φριζή».

ΒΙΒΛΙΟ ΜΝΗΜΗΣ

ΕΚΔΟΣΗ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ
ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΑΘΗΝΑ
1979

Στή σειρά των εκδόσεων του Κεντρικού Ισραηλικά Συμβουλίου (Κ.Ι.Σ.) εξέδόθη τό ΒΙΒΛΙΟ ΜΝΗΜΗΣ, τό όποιο περιλαμβάνει όνόματα Έβραίων τής Ελλάδος, πού χάθηκαν στά γερμανικά στρατόπεδα συγκεντρώσεως καί πού κατορθώθηκε νά έντοπι-
σθούν τά στοιχεία τους.

Όπως γράφει τό Κ.Ι.Σ. στόν πρόλογο αυτής τής έκδοσης:

«...ήν τά βιβλίο (λευκωμα καλύτερα), πού έχετε στά χέ-
ρια, δέν είναι σάν τά άλλα. Είναι ένα βιβλίο όδύνης καί
πένθους. Είναι ένα βιβλίο — ντοκουμέντο, ένα βιβλίο — κα-
τακρίβη».

Όσο έχει λόγια, δέν έχει διηγήσεις, δέν έχει περιγραφές
στό βιβλίο. Περιέχει μόνο όνόματα.

Κάθε ένα, όμως, άπό αυτά τά όνόματα είναι μιά ιστορία,
μία διήγησι, ένα ντοκουμέντο: είναι ή δραματική ιστορία έ-
νός αιώου θύματος πού έξοντώθηκε στά χιτλερικά στρα-
τόπεδα γιά μόνο τό λόγο ότι ήταν Έβραιος. Αυτό ήταν τό
μόναδικο «έγκλημα» όλων αυτών των Έλλήνων πολιτών
πού αναγράφονται στίς σελίδες πού ακολουθούν.

Στό βιβλίο αυτό δέν περιέχονται όλοι οι Έλληνες,
Έβραιοι τό θρήσκευμα, πού χάθηκαν στά στρατόπεδα, μιά
καί τά στοιχεία των περισσοτέρων έχουν χαθεί μαζί μ' αυ-
τούς! Παράδειγμα ή τραγική Θεσσαλονίκη — πού είχε, ά-
ναλογικά, τό μεγαλύτερο αριθμό θυμάτων άπό κάθε άλλη
εύρωπαϊκή πόλι — δέν αναφέρεται καθόλου. Αυτό συμβαί-
νει γιati οι Ναζί μαζί μέ τούς ανθρώπους κατέστρεψαν κα-
τά αρχεία καί τά στοιχεία. Καί τό έκαναν αυτό γιati τά άρ-
χεία αυτά είχαν ψυχή, ήταν μιά φωνή πού κάποτε θά ύψω-
νόταν γιά νά καταγγείλει τό έγκλημα τής γενοκτονίας.

Συγκεντρώσαμε, λοιπόν, στίς σελίδες πού ακολουθούν
όσα όνόματα καί όσα στοιχεία μπόρέσαμε νά βρούμε. Καί
στά στοιχεία αυτά πάλι, δέν υπάρχει άπόλυτη όμοιομορ-

ΕΙΝΑΙ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ — ΚΙ ΟΧΙ ΕΒΡΑΪΚΗ — Η ΑΙΡΕΣΙΣ ΤΩΝ ΧΙΛΙΑΣΤΩΝ

Έπιστολή στην έφημερίδα «Έστία»

Στήν έφημερίδα «Έστία» έστάλη ή παρακάτω έπι-
στολή, ή όποια ύπογράφεται άπό τούς άντιπρόεδρο
καί γεν. γραμματέα του Κ.Ι.Σ. κ.κ. Άλβ. Κόβο καί Μιχ.
Μάτσα.

«Η «Έστία» δέν δημοσίευσε τό άπαντητικό αυτό
κείμενο:

«Σχόλιον τής έγκρίτου έφημερίδος σας, ύπό τό τίτλον
«Εύλογος άποθράσυνσις», εις τό φύλλον τής 3ης τρχ. μη-
νός, αναφέρεται εις «τούς όπαδούς» τής ιουδαϊκής αίρέ-
σεως των «Μαρτύρων του Έχωβά».

Ο συντάκτης του σχολίου θά έπρεπε νά γνωρίξη ότι ή
αίρεσις των Χιλιαστών δέν είναι ιουδαϊκή αλλά χριστιανι-
κή, όπως αναφέρει ή διεθνούς κύρους Έγκυκλοπαίδεια
«AMERICANA» (τό οικείον λήμμα τής όποιας σας έπισυνά-
πτωμεν), ή ελληνική του «Ηλίου» (εις τόν τόμον Κ', τεύχος
195, τό όποιον έκυκλοφόρησεν τήν ίδίαν μέ τό σχόλιον
σας ήμέραν) κ.ά. Συγκεκριμένως εις τήν σελ. 320 του τεύ-
χους αυτού αναφέρεται: «Μετά δέ ένα αιώνα ή έπίδρασις
τής χριστιανικής αίρέσεως των Χιλιαστών...».

Καί οι ίδιοι, όμως, οι «Μάρτυρες του Έχωβά» δέν πα-
ραλείπουν νά τονίζουν ότι «... δέν έχουν καμιά άπολύτως
σχέσι μέ τούς άνευ Χριστού Ιουδαίους ή Ιουδαίζοντας ή
Σιωνιστάς... (Βλ. «Μάρτυρες του Έχωβά», έκδοσις «Σκο-
πιά», 1973, σελ. 15, τήν όποιαν επίσης σας έπισυνάπτω-
μεν).

Αφού επί σειράν ετών διάφοροι κύκλοι, έν Έλλάδι καί
μόνον, προσεπάθησαν — παρά πάσαν αρχήν έντιμότητας,
έπιστημονικής άποδείξεως καί τής αληθείας — νά πείσουν
ότι οι «Μάρτυρες του Έχωβά» κατευθύνονται ύπό των
Έβραίων (!), κάτω άπό τήν κατακραυγήν τής διεθνούς καί
τής ελληνικής κοινής γνώμης, μετέρχονται τώρα τήν γνω-
στήν πολιτικήν των ψιθύρων, των ύπονοουμένων κλπ.

Έπειδή αι σήλαι τής «Έστίας», σαφώς διακρίνονται διά
τήν άντικειμενικότητα καί τήν έπιστημονικήν σκέψιν των,
πιστεύομεν ότι ό συντάκτης σας έκ καλής προθέσεως, άλ-
λά έκ παραδρομής, άνέγραψε τά περί Ιουδαϊκής αίρέ-
σεως».

Εύχαριστούμε διά τήν φιλοξενίαν».

φία: ότι βρήκαμε, όπως τό βρήκαμε περιέχεται.

Αφήσαμε γιά τούς λοιπούς, τούς άνώνυμους, μιά σελί-
δα κενή, αφιερωμένη στόν Άγνωστο Έλληνα, Έβραίο τό
θρήσκευμα, μάρτυρα των ναζιστικών στρατοπέδων.

Πρίν κλείσουμε αυτές τίς εισαγωγικές γραμμές ζητάμε
άπό τόν άναγνώστη νά καταλάβει ότι, άν γί' αυτόν τό βι-
βλίο αυτό είναι ένα Ιστορικό ντοκουμέντο, γιά μας πού τό
έκδίδουμε είναι βιβλίο πόνου. Είναι τό βιβλίο πού περιέχει
τά όνόματα άθώων νεκρών πού ήταν γονείς μας, άδελφια
μας, συγγενείς μας, φίλοι μας, γνωστοί μας, οι δικοί μας
δηλαδή άνθρωποι.

Η Μνήμη όλων αυτών, καθώς καί των εκατομμυρίων
άλλων ανθρώπων κάθε φυλής, κάθε θρησκείας καί κάθε
χρώματος, πού χάθηκαν άδικο στά χιτλερικά στρατόπεδα,
ας είναι αιώνια καί ήθυσία τους άς χρησιμεύει γιά τήν «είρ-
νην του σύμπαντος κόσμου».

Η έκδοσις αυτή δέν διατίθεται στό έμπόριο.

43ον Πληροφοριακόν Δελτίον δημοσιευμάτων τοῦ Τύπου

1. ΠΕΡΙ ΕΒΡΑΙΩΝ

Ἀκρόπολις: Στὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Κίσινγκερ, ὁ τ. ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν τῶν ΗΠΑ μιλά πολλές φορές γιὰ τὸ Ἰσραήλ. Στὴ συνέχεια, ποὺ δημοσιεύεται στὶς 4/10, ὁ Κίσινγκερ ἀναφέρει ὅτι ὁ Πρόεδρος Νίξον «φοβόταν μήπως ἡ ἐβραϊκὴ καταγωγή μου μέ κάνει νὰ κλίνω ὑπερβολικὰ ὑπὲρ τοῦ Ἰσραήλ».

Ἑστία: «Τὰ καταστήματα δίσκων μουσικῆς, εἰς τὰς Ἑνωμένες Πολιτείας, ἔχουν γεμίσει ἀπὸ δίσκους Πολωνικῶν λαϊκῶν τραγουδιῶν, τὰ ὁποῖα τραγουδᾷ ὁ Πάπας Ἰωάννης - Παῦλος Β', κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐπισκέψεως του εἰς τὴν Πολωνίαν, τὸν παρελθόντα Ἰούλιον. Βάσει εἰδικῆς συμφωνίας τῆς Καθολικῆς Ἀρχιεπισκοπῆς τῆς Βοστώνης, τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν εἰσπράξεων θὰ δοθῇ εἰς τὴν συντονιστικὴν ἐπιτροπὴν διὰ τὴν διάσκεψιν Χριστιανῶν καὶ Ἑβραίων...» (3/10).

Θεσσαλία (Βόλου): Ὁ Π. Μυλωνᾶς σὲ ταξιδιωτικὲς ἐντυπώσεις του ἀπὸ τὸ Νταχάου σημειώνει ὅτι «στὰ ἀρχεῖα εἶναι καταγραμμένοι 31.951 θάνατοι χωρὶς νὰ συμπεριλαμβάνονται σ' αὐτοὺς οἱ ὁμαδικὲς ἐκτελέσεις, ποὺ ἀφοροῦσαν κυρίως Ρώσους, Ἑβραίους καὶ Τσιγγάνους» (7/10).

Ἑστία: «Ἐν σπάνιον ἀντίγραφον μυστικοῦ λόγου, τὸν ὁποῖον ἐξεφώνησεν εἰς τοὺς ἐπιτελεῖς του ὁ Ἀδόλφος Χίτλερ τὴν 22αν Ἰουλίου 1944, 16 ἡμέρας μετὰ τὴν ἀπόβασιν τῶν ἀμερικανικῶν στρατευμάτων εἰς τὴν Νορμανδίαν καὶ εἰς τὸν ὁποῖον ἐκόμπαζεν ὅτι εἶχε ἐξοντώσει τοὺς Ἑβραίους, ἠγοράσθη ὑπὸ τοῦ Πανεπιστημίου «Μπράντεις» τῆς Μασσαχουσέτης, ἥδη δὲ ἀποτελεῖ τμῆμα μιᾶς συλλογῆς ἐξ 100 καὶ πλέον σπανίων ἀρθρῶν τῆς χιτλερικῆς ἐποχῆς.

Ὁ λόγος ἐκεῖνος, τὸν ὁποῖον ὁ ἀλήστου μνήμης «Φύρερ» ἐξεφώνησεν εἰς τὸ χωρίον Πλάττεχοφ, ἐνώπιον μιᾶς μικρᾶς ὁμάδος ἐμπίστων στρατηγῶν του, εἶχε δακτυλογραφηθῇ εἰς τέσσαρα μόνον ἀντίτυπα, μάλιστα δὲ μέ πολύ μεγάλα γράμματα, διότι ὁ Χίτλερ δέν ἠνείχετο νὰ ἐμφανίζεται δημοσίᾳ φέρων ὁμματοῦάλια». (12/10).

Ταχυδρόμος: Μὲ τίτλο «Καντάφι: Μιά ἀμφιλεγόμενη προσωπικότητα», γράφει, ἐκτὸς τῶν ἄλλων: «Ἀνένδοτος ἀντιεβραϊστής, ὁ Λίβυος πρόεδρος ὑποστηρίζει ἐπίσης τοὺς Παλαιστίνιους, σὲ κάθε φάση τοῦ ἀγῶνα τους. Προσφέρει ἀκόμα τεράστια ποσά, σὲ κάθε εἶδος ἐπαναστατικῶν ὁμάδων. Ἐνίσχυσε διαδοχικὰ τοὺς αὐτονομιστὰς τῆς Ἐρυθραίας καὶ τῆ μαρξιστικῆς κυβέρνησης τῆς Αἰθιοπίας. Ὑπῆρξε ὑποστηρικτὴς τῶν Πολισάριο ἀνταρτῶν τῆς Δυτικῆς Σαχάρας. Λένε πῶς προμηθεύει μέ ὅπλα τοὺς Ἰρλανδοὺς τοῦ IRA. Καὶ ὅτι διατηρεῖ στενοὺς δεσμούς μέ τρομοκρατικὲς ὁμάδες τῆς Δυτικῆς Γερμανίας, τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Ἰαπωνίας» (11/10).

Ταχυδρόμος: Μὲ τὴ δολοφονία στὸ Παρίσι τοῦ Πολωνοῦ - Ἑβραίου Πιέρ Γκολντμάν ἀρχίζουν νὰ ἐκφράζονται φόβοι, γιὰ τὴν ἐξάπλωση τῆς πολιτικῆς βίας. Οἱ δράστες τῆς δολοφονίας εἶναι ἀγνωστοί. Τὸ βέβαιο, ὅμως, εἶναι ὅτι ἀνήκουν σὲ ἀντισημιτικὴ ὁργάνωση. Συνθήματα μέ τὴν ὑπογραφή Ἑς Ἑς, ἐμφανίζονται σὲ σημεία, ὅπου παρατηροῦνται ἐκδηλώσεις βίας (ἀνατινάξεις, δολοφονίες κλπ.).

«Ἐδὼ καὶ ἕνα χρόνον ἀποτελοῦμε στόχο ἀντισημιτικῶν ἐκδηλώσεων», δήλωσε πρόσφατα ὁ ἀρχιραββίνος Γιακόμπ Καπλάν, μέ ἀφορμὴ τὸ θάνατο τοῦ Γκολντμάν. «Ἡ ὑπομονή μας ἔχει ἀρχίσει νὰ ἐξαντλεῖται... Ζητοῦμε τὴ λήψη ἀμέσων μέτρων» (11/10).

Μακεδονικὰ Θέματα: Ἡ Ρούλα Παπαδημητρίου δημοσιεύει, μέ πραγματικὰ πρόσωπα, στοιχεῖα ἀπὸ τὸ «Ὁλοκαύτωμα» στὴ Θεσ/νίκη. (Ὀκτώβριος 1979).

Καθημερινή: «Οἱ ἐπιζήσαντες — Ἀν τὸ «Ὁλοκαύτωμα» συγκλόνιζε ἑκατομμύρια τηλεθεατὲς σ' ὅλο τὸν κόσμον ἐπειδὴ προσωποποιῶσε τὴ σύγχρονον ἐβραϊκὴν τραγωδίαν, τὸ ντοκυμανταῖρ «Παῖδιά τοῦ Ἀουσβιτς», ποὺ γυρίζεται τῶρα ἀπὸ τὴν ἀμερικανικὴν τηλεόραση, θὰ δώσει μιὰ νέα διάσταση στὴν ἐκστρατεία τοῦ νὰ μὴν ξεχάσει ποτέ κανεὶς. Ἀντρες καὶ γυναῖκες ποὺ ἐπέζησαν τοῦ πολωνικοῦ στρατοπέδου συγκεντρώσεως, θὰ περιγράψουν μπροστὰ στὸ φακὸ ὅχι μόνον τὴν ἐμπειρία τους ἀπὸ τὸν τόπο τοῦ ἐγκλήματος, ἀλλὰ καὶ τὸ ὑπεράνθρωπο κουράγιόν τους νὰ ξαναρχίσουν μιὰ νέα, φυσιολογικὴ ζωὴ. Παραγωγοὶ τοῦ 90λεπτοῦ ντοκυμανταῖρ, δυὸ ἐπιζήσαντες τοῦ Ἀουσβιτς: ὁ Τζάκ Ἀϊσνερ καὶ ὁ Ρόμαν Κέντ. Τὴν ταινία προσφέρθηκε νὰ προλογίσαι ἀφιλοκερδῶς ἡ διάσημη Νορβηγίδα ἡθοποιὸς Λίβ Οὐλμαν» (14/10).

Ἑλληνικὸς Βορρᾶς: Σὲ ἔρευνα γιὰ τοὺς Νέγρους τῆς Ἀμερικῆς, ὅπου θέτει τὸ ἐρώτημα «Γεννιέται ἕνα τρίτο κύμα ἀντισιμιτισμοῦ, δημοσιεύει καὶ τὰ ἑξῆς στοιχεῖα:

«Πόσοι εἶναι ὅμως οἱ Ἑβραῖοι τῆς διασπορᾶς; Στὸν πλανήτη αὐτὸ ζοῦν σήμερα 4 δισεκατομμύρια ἄνθρωποι. Ἀπ' αὐτοὺς ὑπολογίζεται ὅτι οἱ Ἑβραῖοι εἶναι μόνο 14.260.000 άτομα. Κατὰ σειρά πληθυσμοῦ 5,8 ἑκατομμύρια Ἑβραῖοι ζοῦν στὶς Ἑνωμένες Πολιτεῖες 3 ἑκατομμύρια στὸ Ἰσραήλ, 2,7 ἑκατομμύρια στὴ Σοβιετικὴ Ἑνωση, 650 χιλιάδες στὴ Γαλλία, 300.000 στὴν Ἀργεντινὴ, 118.000 στὴ Νότια Ἀφρική. Οἱ ὑπόλοιποι εἶναι διασπαρμένοι σ' ὅλο τὸν κόσμον.

Θὰ ρωτήσαι κανεὶς στὴν Πολωνία πόσοι ζοῦν; Δυστυχῶς μετὰ τοὺς διωγμούς ζοῦν σήμερα μόνο 6.000 Ἑβραῖοι, ἐναντὶ 3 ἑκατομμυρίων ποὺ ὑπῆρχαν στὰ 1937. Ὁ τεράστιος αὐτὸς ἀριθμὸς τῶν Ἑβραίων ἢ πέθανε στὰ στρατόπεδα

θανάτου τοῦ Χίτλερ ἡ ἀναγκάστηκε νά ἐκπατρισθεῖ μετὰ τήν ἐπιβολή τοῦ κομμουνιστικοῦ ἀντισιμιτισμοῦ στή χώρα αὐτή».

Συνολικά ὑπάρχουν 14.260.000 Ἑβραῖοι σ' ὅλο τόν κόσμο.

Καθημερινή: Ὁ Γιεχούντι Μενουχίν ἔλαβε τό Βραβεῖο Εἰρήνης ἀπό τόν Σύνδεσμο Βιβλιοπωλῶν τῆς Φρανκφούρτης. Ἡ βράβευσή του συνδέεται καί μέ τό γεγονός ὅτι, «ἀν καί Ἑβραῖος δέν ἀντιμετώπισε μέ περιφρόνηση τή νικημένη Γερμανία, ἀμέσως μετὰ τή λήξη τοῦ Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Ἀντίθετα, ὅπως τόνισε καί ὁ Γερμανός καγκελλάριος κ. Χέλμουτ Σμίτ στήν τελετή τῆς ἀπονομῆς τοῦ βραβείου, «ὁ Μενουχίν χρησιμοποίησε τή μουσική σάν μέσον, συμφιλίωσης τῆς Γερμανίας καί τῶν νικητῶν ἀντιπάλων της». Ἀντί ἀπαντήσεως στό συγκινητικό λογύδριο τοῦ κ. Σμίτ, ὁ Μενουχίν πῆρε ἀνά χεῖρας τό βιολί του καί ἔπαιξε μιά σύνθεση τοῦ Μπάχ» (20/10).

Ρομάντο: Ὁ Γ. Μαβίλης παρουσιάζει τό «Μ. Φριζή, τόν τρομερό συνταγματάρχη», μέ τήν εὐκαιρία τῆς 28ης Ὀκτωβρίου (23/10)

Νέοι Ἀνθρωποι: Ὁ κ. Ἀπ. Φράγκος γράφει γιά τήν ἱαπωνική λύσι γιά τοὺς Ἑβραῖους τῆς Γερμανίας τοῦ Χίτλερ, πού προέβλεπε νά ἐγκαθιδρύσουν μία ἀποικία τοῦ Ἰσραήλ στήν κατακτηθεῖσα ὑπὸ τῶν Ἰαπῶνων περιοχὴ τῆς Μαντζουρίας στή βόρεια Κίνα (13/10).

Μακεδονία: Ὁ Κούρτ Λίσκα, ὑπαρχηγὸς τῆς «Γκεστάπο» στή Γαλλία κατὰ τό δεῦτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, καί δύο ἀλλοι πρῶν ναζιστὲς ἀξιωματικοὶ δικάζονται μέ τήν κατηγορία ὅτι ἔστειλαν περισσότερους ἀπὸ 33.000 Ἑβραῖους στοὺς θαλάμους τῶν ἀερίων.

Ἀπὸ τὸν Ἰούνιο, διατυπώθηκε κατηγορία ἐναντίον τῶν Λίσκα, Χέρμπερτ Χάγκεν καί Ἔρνστ Χάινριξον ἀλλ' αὐτοὶ δέν εἶχαν συλληφθεῖ μέχρι τώρα.

Σύμφωνα μέ τό κατηγορητήριον, οἱ τρεῖς εἶναι ὑπεύθυνοι γιά τήν ἀποστολὴ τουλάχιστον 73.000 Ἑβραίων στό Ἀουσβιτς καί ἄλλα στρατόπεδα συγκεντρώσεως στήν Κολωνία, μεταξύ τῶν ἐτῶν 1942 καί 1944. Ἀπ' αὐτοὺς, οἱ 33.529 ἀπεστάλησαν ἀμέσως στοὺς θαλάμους ἀερίων (24/10).

Γιὰ τό ἴδιο θέμα ἡ «Καθημερινή» μέ τίτλο «Στὸ ἐδώλιο γιά τό Ἀουσβιτς μέ 34 χρόνια καθυστέρηση. Τό Σοσιαλδημοκρατικὸ Κόμμα τῆς Γερμανίας καταγγέλλει τὴ «σκανδαλώδη βραδύτητα» (27/10).

2. ΠΕΡΙ ΙΣΡΑΗΛ

Χρόνος - Θεσσαλία (Βόλου): Μέτρα προστασίας («δὴλ ἡ δύναμη τοῦ Κεντρικοῦ Λιμεναρχείου Βόλου παρέμεινε συμβολακή», γράφουν), γιά τοὺς 300 Ἰσραηλινούς τουρίστες, πού ἐπιβαίνοντες κρουαζιερόπλοιου, ἐπεσκέφθησαν τὴν πόλιν.

Γαλλία (Βόλου): «Ἱερουσαλὴμ Σαλόμ!», ἐντυπώσεις τοῦ Γ. Μαντίδη ἀπὸ «ἐκδρομὴ, προσκύνημα στοὺς Ἁγίους Τόπους» πού ἔγινε μέ πρωτοβουλία τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Δημητριάδος (21 - 26/10).

Βημα: Δύο ἡγέτες ξανασμίγουν: Μὲ μεγάλη χαρὰ ὑποδέχθηκε πρὶν λίγες μέρες πίσω στό Κάιρο ὁ Πρόεδρος Ἀνουάρ Σαντάτ τὸν (πρὸ 32 αἰῶνων) προκάτοχό του Ραμσή τὸν III Καί μέ καταφανή συγκίνηση ἔσκυψε πάνω ἀπὸ τὸ γυάλινο φρεστρο, στό ὁποῖο ἀναπαύεται ἡ μούμια τοῦ διασημότερου Ἰσως Φαραῶ τῆς Αἰγύπτου, καί διάβασε τήν χρυσή πλάκα πού γράφει ὅτι «ὁ μέγας Φαραῶ, ὑπέγραψε τό 1258 π.Χ. συμφωνίᾳ εἰρήνης μέ τὸν Μεγάλον Ἀρχηγὸ Χαττουσίλι μέ τήν ὁποία τερματίσθηκε ὁ 20ετής πόλεμος μεταξύ Αἰγυπτίων καί Χιττιτῶν καί δόθηκε ἀμοιβαία ὑπόσχεση νά μὴν καταπατήσῃ ποτε ὁ ἓνας λαὸς τὰ ἐδάφη τοῦ ἄλλου, ἀλλὰ νά ζοῦν μέ εἰρήνη καί γαλήνη...»

«Ὅσά μπορούσε κανεὶς νά πεῖ ὅτι εἴχαμε μιά συμφωνία τύπου Κάμπ Νταϊηβιντ πρὶν 3.236 χρόνια», δήλωσε χαμογελῶντας ὁ Σαντάτ στοὺς ἐπίσημους καί τοὺς δημοσιογράφους πού τὸν συνόδευαν στό Αἰγυπτιακὸ Μουσεῖο τοῦ Καΐρου, στό ὁποῖο ἐπαναποθετήθηκε ὁ Ραμσῆς, μετὰ ἀπὸ ἀπουσία τριῶν χρόνων στό Παρίσι, ὅπου εἶχε σταλεῖ γιά «λόγους ὑγείας»: ἡ μούμια, εἶχε προσβληθεῖ ἀπὸ 65 εἰδῶν βακτηρίδια, μύκητες καί παράσιτα! Πυρηνικοὶ ἐπιστήμονες καί εἰδικοί συντηρητὲς, ἀσχολήθηκαν μέ τὸν ἀρχαῖον βασιλὶδὲ ἐπὶ χιλιάδες ὥρες, πρὶν τὸν «θεραπεύσουν» καί τὸν στεῖλουν «σὲ ἀρίστη κατάσταση» πίσω στό Κάιρο...» (28/10)

Γλεντάει μέ τοὺς σωτῆρες του

Ἕνας Ἀγγλος, Ἑβραῖος τό θρήσκευμα, ἦρθε μετὰ ἀπὸ 37 χρόνια στήν Ἀθήνα, ἀναζητήσε καί βρῆκε τοὺς Ἕλληνες πού τὸν ἔκρυψαν καί τὸν περιέθαλψαν στήν κατοχή, γιὰτὶ τὸν κατέδιωκαν οἱ Γερμανοὶ καί γλέντησε μαζί τους

Πρόκειται γιά τὸν Σόλι Ντάλαχ, ἡλικίας 63 χρόνων ὁ ὁποῖος μιλάει «Φαρσί» τὰ ἑλληνικά καί κρατᾷ σάν πολῦτιμον κειμήλιον, τήν ταυτότητα πού τὸν ἔφερε τότε σάν Κώστα Οἰκονόμου. (Νέα» 18.10.79).

Τό Κιντούς

קינדוש

Ἡ πιό διαδεδομένη ἱεροτελεστία πού τηρεῖται στό ἐβραϊκό σπίτι εἶναι, χωρὶς ἀμφιβολία, ἡ ἀπαγγελία τοῦ **Κιντούς** (ἡ «προσευχὴ καθαγιασμοῦ») κάθε **Ἑρεβ – Σαμπάτ** (Παρασκευὴ βράδυ) καὶ κάθε **Ἑρεβ Γιόμ – Τόβ** (νύκτα ἀπὸ γιορτὴ) ἀπὸ τὸν οἰκοδεσπότη, ἀμέσως μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ ἀπὸ τὴν λειτουργίαν τῆς Συναγωγῆς. Τό Κιντούς, πού ἀπαγγέλλεται προτοῦ ἀρχίσει τὸ γεῦμα, παρουσία ὅλων τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας, ἀποτελεῖ ἕναν ἀπὸ τοὺς σπουδαιότερους παράγοντες γιὰ τὴν ἐδραίωση τοῦ θεσμοῦ τῆς οἰκογενείας καὶ τὴν σφυρηλάτηση τῶν δεσμῶν ἀνάμεσα σ' ὅλα τὰ μέλη αὐτῆς, κάτι γιὰ τὸ ὁποῖον ὁ ἐβραϊκὸς λαὸς ὑπῆρξε ἀνέκαθεν ὑπερήφανος.

Οἱ ραββίνοι συμπεραίνουν τὴν ὑποχρέωση γιὰ τὴν ἀπαγγελίαν τοῦ Κιντούς ἀπὸ τὴν βιβλικὴν ἐντολή: **«Ζα-χόρ ἐτ Γιόμ Ἀσαμπάτ Λεκαντεσό», «Ἐνθυμήσου τὴν ἡμέραν τοῦ Σαββάτου, διὰ νὰ ἀγιαζῇς αὐτήν»,** (Ἐξ. 20: 8). Μᾶς ὑπέδειξαν δὲ νὰ «θυμόμαστε» καὶ νὰ «ἀγιαζοῦμε» τὴν ἡμέρα αὐτὴ κρατώντας στὸ χέρι (κατὰ τὴν ἀπαγγελίαν τοῦ Κιντούς) ἕνα ποτήρι μὲ κρασί διότι ὁ **«οἶνος χαροποιεῖ τὴν καρδίαν τοῦ ἀνθρώπου»**. Τό κρασί, ὅταν χρησιμοποιεῖται μὲ σωστὸ μέτρο, «καθαγιαίνει» καὶ γίνεται σύμβολο χαρᾶς, ἐνῶ ὅταν γίνεται κατάχρηση ὑποβιβάζει καὶ ταπεινώνει τὸν ἄνθρωπον.

Ἀρχικὰ τὸ Κιντούς ἀπετέλεσε μέρος τῶν καθιερωμένων προσευχῶν τῆς λειτουργίας τῆς Συναγωγῆς· ἀργότερα, ὅταν ὁ Ἰσραὴλ ἐπλούτισε, ὅπως μᾶς λέγει τὸ Ταλμούδ (Ber. 33a), καθιέρωσαν οἱ ραββίνοι τὴν ἀπαγγελίαν τοῦ Κιντούς μπροστὰ σὲ ἕνα ποτήρι μὲ κρασί. Ἡ συνήθεια τῆς ἀπαγγελίας τοῦ Κιντούς στὴ Συναγωγὴ πρωτοεφαρμόσθηκε κατὰ τὴν περίοδο τοῦ δευτέρου Ναοῦ, ὅταν ἕνας μεγάλος ἀριθμὸς ἐπισκεπτῶν ἢ ἀνθρώπων πού εἶχαν ἀνάγκη, εὗρισκαν φιλοξενίαν στοὺς περὶ τῶν συναγωγῶν τῆς Ἱερουσαλὴμ χώρους. Τέτοιες περιπτώσεις ἦσαν οἱ γιορτὲς **σαλός – ρεγκαλίμ** (δηλ. πέσαχ, σαβουότ, σουκότ), ὅπου μεγάλα πλήθη ἐπισκέπτονταν τὴν ἱερὴ πόλιν γιὰ νὰ προσκυνήσουν στὸ **Μπέτ Ἀμικδάς**. Σύμφωνα πάλι μὲ μία δευτέρη ραββινικὴ ἐρμηνεία ὁ λόγος τῆς καθιέρωσης τῆς ἀπαγγελίας τοῦ Κιντούς στὴ Συναγωγὴ, ἀπορρέει ἀπὸ τὴν ὑποχρέωση τῆς καθαγιασέως τῆς Ἡμέρας τοῦ Σαββάτου δημόσια.

Ἡδὴ ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ **Ἰλλέλ** ὁ θεσμὸς τῆς κατ' οἶκον ἀπαγγελίας τοῦ Κιντούς ἔχει καθιερωθεῖ καί, ὁ-

Ἀσημένιο ποτήρι τοῦ Κιντούς - Γερμανία 1761.

πως ἀναφέρει τὸ Ταλμούδ, σύμφωνα μὲ τὴν ἀποψη τοῦ σοφοῦ Ράβ, ἀκόμη καὶ ὁ ἱεουργὸς τῆς Συναγωγῆς πρέπει νὰ ἀπαγγεῖλει τὸ Κιντούς στὸ σπίτι του, χάριν τῶν παιδιῶν του καὶ τῆς οἰκογενείας του.

Ὅσον καιρὸ οἱ Ἰσραηλίτες ζοῦσαν στὸ **Ἑρετς – Γισραέλ**, ὅπου τὸ κρασί ἦταν πάντα ἀφθονο, τὸ Κιντούς ἀπαγγελλόταν κρατώντας ἕνα ποτήρι μὲ κρασί. Στὴ Βαβυλωνία, ὅμως, ὅπου δέν ὑπῆρχε τόσο πολὺ, χρησιμοποιοῦσαν μύρτα ἢ ἄλλους χυμούς φρούτων. Σήμερα, σὲ περίπτωση πού δέν ὑπάρχει κρασί, ὁ κανόνας εἶναι νὰ ἀπαγγέλλουμε τὸ Κιντούς μπροστὰ στὶς δύο **Χαλότ** (ψωμιά) τοῦ Σαμπάτ.

Ἡ συνήθεια τῆς ἀπαγγελίας τοῦ Κιντούς στὴ Συναγωγὴ συνεχίσθηκε σὲ ὅλες τὶς ἐποχές, ἀκόμη καὶ μετὰ τὴν ἐξάλειψιν τῶν διαφόρων λόγων πού ἀρχικὰ τὴν ἐπέβαλαν, (δηλ. ἡ ἔλλειψιν κρασιοῦ ἢ ἡ παρουσία φτωχῶν ὁδοιπόρων κι ἐπισκεπτῶν). Ἡ μὲν νύχτα, κατὰ τὴν ὁποία δέν ἀπαγγέλλεται στὴ Συναγωγὴ, εἶναι ἡ βραδιά τοῦ Πέσαχ, καθόσον αὐτὴ τὴ νύχτα ὁ κάθε Ἑβραῖος, ὁποῖος κι ἂν εἶναι αὐτός, θὰ καθήσει στὸ τραπέζι τοῦ **Σέδερ** καὶ θὰ ἀπολαύσει τὸ κρασί του.

Ἡ ὑποχρέωση τῆς ἀπαγγελίας τοῦ Κιντούς ἀφορᾷ κατὰ κύριο λόγο τὴ νύχτα τῆς παραμονῆς τοῦ Σαμπάτ ἢ τῆς ὁποιασδήποτε γιορτῆς. Οἱ Χαχαμίμ, ὅμως βασιζόμενοι στὴ βιβλικὴ διδασκαλία τῆς Ἐξόδου (20:8), καθιέρωσαν τὴν ἀπαγγελίαν τοῦ Κιντούς καὶ κατὰ τὴν

Ένας Έβραϊος Δούκας τών Κυκλάδων:

ΙΩΣΗΦ ΝΑΖΗ

Από τό περιοδικό «Ίστορία» ἀναδημοσιεύουμε, ὅπως ἀκριβῶς ἔχει, ἄρθρο τοῦ Ι. Μ. Χατζηφώτη γιά τή ζωή καί τή δράση τοῦ ὁμοθρήσκου μας Ἰωσήφ Νάζη, ὁ ὁποῖος διετέλεσε Δούκας στήν περιοχή τών Κυκλάδων καί εἶχε μεγάλη ἐπίδρασι ἐπὶ τοῦ Σουλτάνου Σελίμ Β'.

Ὁ Ἰωσήφ Νάζη (1525 - 1579) εἶναι κλασική περίπτωση τοῦ ἑβραϊκοῦ δαιμονίου καί τοῦ ἑβραϊκοῦ ἐπιχειρηματικοῦ καί ἐμπορικοῦ πνεύματος. Οἱ γονεῖς του ἦσαν ἑβραϊκῆς καταγωγῆς Ἰσπανοί κι αὐτός εἶδε τό φῶς στήν Πορτογαλία. Σταδιοδρομεῖ ὡς τραπεζίτης καί φεύγει ἀπό τήν Ἰταλία γιά τήν Κωνσταντινούπολη μέ περιουσία 300.000 δουκάτων. Τότε σουλτάνος ἦταν ὁ Σουλεϊμάν Β' (1520 - 1566), στό περιβάλλον τοῦ ὁποῖου ἐγκλιματίσθηκε πολύ εὐκολά. Ἡ μεγάλη ὁμως ἰσχὺς του συγκεντρώνεται στά χρόνια (1566 - 1574) τοῦ διαδόχου του Σελίμ Β' (1524 - 1574). Ὁ Νάζη ἐκμεταλλεύεται τίς ἀδυναμίες τοῦ σουλτάνου καί ἀσκεῖ ἐπάνω του μεγάλη ἐπίδραση.

«Ποτέ ἄλλοτε», γράφει ὁ καθηγητής Ἀπόστολος Βακαλόπουλος, «ἀλλόπιστος δέν εἶχε ὠψωθεί στό σημεῖο τῆς

ἡμέρα, πρὶν ἀπὸ τό γεῦμα.

Ἡ προσευχή τοῦ Κιντοῦς ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο μπεραχότ: ἡ πρώτη εἶναι γιά τό κρασί καί ἡ δευτέρα ἀναφέρεται στήν ἀγιότητα τῆς ἡμέρας. Τή νύχτα τῆς Παρασκευῆς προσθέτουμε τήν παράγραφο «**Βαγε-χουλόυ**», δηλ. τὰ τρία πρῶτα ἐδάφια ἀπὸ τό δεύτερο κεφάλαιο τοῦ βιβλίου τῆς Γενέσεως. Ἐδῶ ἀναφέρεται γιά πρώτη φορά ὁ Θεσμός τοῦ Σαμπάτ σάν ἡμέρας ἀναπαύσεως, κατὰ τήν ὁποία καί ὁ Παντοδύναμος Θεός ἀναπαύθηκε, οὕτως εἰπεῖν, ἀπὸ τὰ ἔργα του μετὰ τίς ἑξὶ ἡμέρες τῆς δημιουργίας. Ἐδῶ ὁ Θεός δίνει τό παράδειγμα γιά τήν ἱερότητα τῆς ἀναπαύσεως.

Ἡ ἐργασία ἀποτελεῖ, χωρίς ἀμφιβολία, ἱερή ἀπασχόληση. Ἡ Βίβλος μᾶς ὑπαγορεύει νά ἐργαζόμαστε ἑξὶ ἡμέρες τήν ἐβδομάδα γιά νά κερδίσουμε τόν ἐπιούσιο. Ἡ ἐβδομη μέρα, ὁμως, εἶναι «**Ἅγιον Σαμπάτ**» (ἡμέρα ἱερῆς ἀργίας), κατὰ τήν ὁποία πρέπει νά ἀναπαυθοῦμε καί νά ἀφιερῶσουμε τόν ἑαυτὸν μας στίς πνευματικές ἀνάγκες τῆς ζωῆς.

Τό Κιντοῦς, συνεπῶς, ἔχει καταστεῖ μιά βασική ἱεροτελεστία τοῦ σπιτιοῦ, μέ ἓνα ἐξίσου σπουδαῖο καί διδακτικό μήνυμα γιά τόν ἄνθρωπο.

Η. Σ.

δύναμης, πού εἶχε φτάσει ὁ Ἰωσήφ Νάζη. Ὑπερβολικά, ἂν ὀχι ἀσύστατα, ὅσα γράφει ὁ τελευταῖος βιογράφος καί πιθανότατα ὁμοεθνῆς του Roth, ὅτι κατὰ τίς συνεδριάσεις στό σουλτανικό Διβάνι, τουλάχιστον ὅταν συζητοῦνταν θέματα ἐξωτερικῆς πολιτικῆς, ἡ γνώμη τοῦ Νάζη εἶχε τήν ἴδια βαρύτητα μέ τοῦ μεγάλου Βεζίρη: κάποτε μάλιστα βαρυνε περισσότερο».

Μέσα στήν Αὐλή τοῦ Σελίμ Β', ἡγεμόνα ἀπαίδευτου καί φιλήδονου, πού ἐνδιαφερόταν γιά τό καλὸ φαγητό, τό ποτό καί τίς γυναῖκες, ὁ Νάζη, φροντίζοντας τήν ἱκανοποίηση κάθε ἐπιθυμίας καί ὀρεξης τοῦ σουλτάνου μέ τό παραπάνω, ἀπέβη μεγάλος παράγων καί καρπώθηκε καταπληκτικά ὀφέλη. Ἀπέκτησε τό μονοπώλιο τῆς μεταφορᾶς τών οἶνων τῆς Κρήτης στήν Μολδαβία, τήν διάθεση στήν Πολωνία τοῦ κεριοῦ, μιά ὁλόκληρη περιοχή, τήν Τιβερίδα, ὅπου οἱ ὁμοεθνεῖς του συγκρότησαν τόν πρῶτο πυρήνα γιά τήν δημιουργία τοῦ Ἑβραϊκοῦ κράτους καί τελικὰ ἐγίνε δούκας τών Κυκλάδων μέ δικαιώματα πάνω στήν Νάξο, τήν Ἄνδρο, τήν Πάρο, τήν Σαντορίνη, τήν Μήλο, τήν Σύρο, τήν Κέα, τήν Κύθνο, τήν Σέριφο, τήν Ἄμοργό καί τήν Ἴο. Κατὰ τόν Ρόθ ἡ δικαιοδοσία του ἐπεκτείνονταν καί στήν Μύκονο, τήν Ἀντίπαρο, τήν Ἀνάφη καί τήν Ἀστυπάλαια, αὐτό ὅμως ἀμφισβητεῖται ἀπὸ τήν ἔρευνα.

Οὕτως ἡ ἄλλως ὁ Νάζη εἶχε ἐξασφαλίσει ἓνα τεράστιο ἔσοδο, ἀφοῦ «ἀπὸ τοὺς φόρους τών νησιῶν αὐτῶν ἔδινε 14.000 δουκάτα στὸν σουλτάνο, ἐπὶ πλέον ἀπὸ τήν δεκάτη τοῦ κρασιοῦ τοῦ Αἰγαίου καί τοῦ Ἰονίου, πού τήν μίσθωνε ἐπίσης, ἔδινε 2.000 σκούδα στὸν σουλτάνο, ἐνῶ εἰσέπραττε 15.000» (Βακαλόπουλος). Τό δουκάτο του ὁ Νάζη τό διαφέντευε ἀπὸ τήν Πόλη, γιατί γνώριζε ὁ παμπόνηρος αὐτός Ἑβραῖος τί σήμαινε ἀπομάκρυνσή του ἀπὸ τήν Αὐλή τοῦ σουλτάνου. Εἶχε φροντίσει ὁμως νά ἐγκαταστήσει στήν ἔδρα τοῦ δουκάτου του, πού βρισκόταν στήν Νάξο, ὁμοεθνή του τοποτηρητῆ. Ἐτοῦτος ἦταν ὁ Φραγκίσκος Κορονέλλο, Ἰσπανός νομικός, Καθολικὸς δόγματος, ἀλλὰ ἑβραϊκῆς καταγωγῆς. Τά συνδύαζε δηλαδὴ ὅλα. Εἶχε τό ἴδιο αἷμα μέ τόν Νάζη, ἀλλὰ καί τό ἴδιο θρήσκευμα μέ τοὺς πολυπληθεῖς Καθολικοὺς τῆς Νάξου. Καί φαίνεται ὅτι ὡς τὰ 1570 τὰ πῆγε πολύ καλά...

Ἀλλὰ ἡ βουλμία τοῦ Ἰωσήφ Νάζη δέν εἶχε κορεσθεῖ μέ τό δουκάτο τοῦ Αἰγαίου, γι' αὐτό ἔβαλε στό μάτι καί πολύ μεγαλύτερο: τό βασίλειο τῆς Κύπρου, καί ἐπεισε τόν σουλτάνο νά στείλει δυνάμεις ἐναντίον της, πού τήν κυριέψαν στὰ 1570. Τόν ἐπόμενο χρόνο, ὅταν ὁ Κορονέλλο πέφτει στὰ χέρια τών Βενετῶν, ὁ Νάζη τοποθετεῖ καί πάλι Ἑβραῖο ὡς τοποτηρητῆ του, τόν Σολομῶντα Κοέν, πού μένει στήν θέση αὐτή ὡς τήν ἐπάνοδο τοῦ Κορονέλλο, ὅταν τὸν ἄφησαν οἱ Βενετοί. Στὰ 1574 ὁ θρόνος τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας πέρασε στὸν σουλτάνο Μουράτ Γ' (1546 - 1595), πού ἦταν τό ἀντίθετο τοῦ προκατόχου πατέρα του: ἄνθρωπος πού τὸν ἄρσαν τὰ γράμματα καί σεβόταν τοὺς νόμους. Ὁ Νάζη ἔχασε τότε τήν ἰσχὺ του καί στίς 2 Αὐγούστου 1579 σφάλισε τὰ μάτια γιά πάντα. Μέ τὸν θάνατό του χάθηκαν τὰ προνόμιά του καί ἡ περιουσία του πέρασε στό ὀθωμανικὸ κράτος, ἐκτὸς ἀπὸ ἓνα τμήμα τῆς πού κληρονόμησε ἡ γυναῖκα του.

Μέ τόν Ἰωσήφ Νάζη ἀσχολήθηκε ὁ Κωνσταντῖνος Σάθας σέ μιά μελέτη του, πού δημοσιεύθηκε στό περιοδικό «Χρυσσαλλίς», τομ. 3, 1865, σσ. 657 - 662.

Εορτασμός του Έτους Παιδιού

Ο Σύλλογος κυριών ΜΠΕΝΟΤ ΜΠΕΡΙΤ, πού όπως πάντα πρωτοστατεί σέ έκδηλώσεις υπέρ των παιδιών καί του Σχολείου μας, κατέχει τό προβάδισμα καί εἰς τόν ἐφετινόν εορτασμό του **Έτους Παιδιού**.

Τήν ἐτήσια ἐκδήλωση τῆς ἀπονομῆς τῶν βραβείων ἐκθέσεων εἰς μνήμη Ἀσέρ Ρ. Μωϋσῆ, γιόρτασε τήν Κυριακή 21.10.1979, στό Ἰσραηλιτικό Πνευματικό Κέντρο μέ ἀνοικτή συζήτηση στρογγυλῆς τραπέζης τῶν παιδιῶν τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ Σχολείου Ἀθηνῶν, ὑπό τήν καθοδήγηση τῆς κας Λίνα Ἑρρέρα. Τό θέμα τῆς συζητήσεως ἦταν: «Πῶς φαντάζεσθε τήν αὐριανή οἰκογένεια». Τό ὑψηλό ἐπίπεδο τῆς συζητήσεως δικαίωσε τήν ἀποψη πῶς τά σημερινά παιδιά ἔχουν ὠριμότητα, προβληματίζονται ἔντονα καί μποροῦν νά διαλογισθοῦν πάνω σέ ὅποιοδήποτε θέμα. Ἀκολούθησε ὁμιλία τοῦ ραββίνου κ. Ἡλίας Σαμπετάϊ, μέ θέμα: «Ἡ ἐβραϊκή οἰκογένεια».

Πρό τῆς ἀπονομῆς τῶν βραβείων διαβάσθηκαν ἀποσπάσματα τῶν ἐκθέσεων ἀπό τά παιδιά πού συμμετείχαν στόν διαγωνισμό. Τέλος ἀνακοινώθηκε τό θέμα τοῦ ἐπομένου διαγωνισμοῦ:

«Νά ἀκοῦς, παιδί μου, τή συμβουλή τοῦ πατέρα σου· καί νά μή ἀπορρίπτεις τή διδασκαλία τῆς μητέρας σου»

μιά βιβλική συμβουλή ἀπό τό βιβλίο τῶν Παροιμιῶν (1:8).

ΠΡΑΚΤΙΚΟΝ
ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΑΠΟΝΟΜΗΣ ΒΡΑΒΕΙΩΝ ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ
ΚΥΡΙΩΝ «ΜΠΕΝΟΤ ΜΠΕΡΙΤ» ΕΙΣ ΜΝΗΜΗΝ
ΑΣΕΡ ΜΩΥΣΗ

Ἐν Ἀθήναις σήμερον 21.10.1979 καί εἰς τό γραφεῖον τοῦ Πνευματικοῦ Κέντρου Ἀθηνῶν, δόξ Βησσαρίωνος καί Σίνα, συνελθοῦσα ἡ ἐκ τῆς **Μπενότ Μπερίτ** Ἐπιτροπή Ἀπονομῆς Βραβείων εἰς μνήμην Ἀσέρ Μωϋσῆ καί λαβοῦσα ὑπ' ὄψιν τῆς ὅτι ἐφέτος τιμᾶται σέ παγκόσμια κλίμακα τό **Παῖδί**, καθῶς καί τήν ἐκ δρχ. δέκα χιλιάδων (10.000)

προσφορά τοῦ Κεντρικοῦ Ἰσραηλιτικοῦ Συμβουλίου ἀπεφάσισε, ὁμοφώνως, ὅπως ἐκ τῶν ὑποβληθεισῶν ἐκθέσεων μέ θέμα: «**Ἡ σημασία τοῦ Δεκάλογου στήν ἀνθρωπότητα**», ἀπονεῖμει

Αὐτὸν Βραβεῖον: ποσόν τρεῖς χιλιάδες (3.000) δρχ. εἰς τήν **Σέλλυ Κοέν**, μαθήτρια τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ Σχολείου Λαρίσης, **Βον Βραβεῖον**, **Γον Βραβεῖον**: ποσόν τρεῖς χιλιάδες (3.000) δρχ. εἰς τήν **Λεβή Στέλλα** καί **Χάϊμ Σαρίτα**, μαθήτριες τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ Σχολείου Ἀθηνῶν.

Εἰδικόν Ἐπαῖνον «Έτους Παιδιού»: ἀνά δύο χιλιάδες (2.000) δρχ. εἰς τοὺς: **Ἀράρ Δαυίδ** τοῦ Χάϊμ, **Βεντούρα Ἑρρίκο**, **Βενουζίου Ἀννίτα**, **Μιζραχὴ Ἀλμπέρτο**.

Ἐπαῖνον Ἐκθέσεως: ἀνά ἓν ἀντίτυπον τοῦ βιβλίου: «Βασικές Ἀρχές τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ», εἰς τοὺς:

Δαυίδ Λουίζα, **Μαγρίζο Σίμο**, **Μιζάν Ἑβίτα**, **Μωϋσῆ Ἀλέγγρα**, **Μωϋσῆ Νινέτα**, **Σασών Σούζη**, **Μαγρίζου Σάρρα**, **Μάλτη Γεοσοῦα**, **Μπεράχα Τόννη**, **Μωϋσῆ Δαυίδ**, **Σαμπά Ρεβέκκα**, **Ταζάρτες Νίκο**, **Φρανσές Δαυίδ**.

Ἐπαῖνον «Έτους Παιδιού»: ἀνά ἓνα πλαστικόν χαρτοφύλακα μετά σημειωματαρίου καί πέννας εἰς τοὺς μαθητὰς τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ Σχολείου Ἀθηνῶν πού συγκρότησαν τήν ὁμάδα συζητήσεως, μέ θέμα: «Πῶς φαντάζεσθε τήν αὐριανή οἰκογένεια»:

Ἀράρ Λέα, **Μπορμπόλης Βίκτωρ**, **Ρεϋτάν Καρολίνα**, **Λεβὴς Ἡλίας**, **Νάχμαν Ἑστερ**, **Σολομών Ἑστερ**.

καθῶς καί εἰς τά παιδιά πού ἔλαβαν μέρος εἰς τήν συζήτηση, τόσο τῆς Λαρίσης ὅσο καί τῶν Ἀθηνῶν, μέχρι τοῦ ἀριθμοῦ εἴκοσι.

Ἡ Ἐπιτροπή:

Ραββίνος Ἡλίας Σαμπετάϊ, Λίνα Ἑρρέρα καί Βικτωρία Χαΐμη.

ΧΡΟΝΙΚΑ זכרונות

Μηνιαῖον ὄργανον τοῦ Κεντρικοῦ Ἰσραηλιτικοῦ
Συμβουλίου τῆς Ἑλλάδος
Γραφεῖα: Πειραιῶς 46, Ἀθήναι (106) - Τηλέφ.
52.29.153

Ἐκδότης: τὸ Κ.Ι.Σ. εκπροσωπούμενον ὑπὸ τοῦ Προέδρου
τοῦ κ. Ἰωσήφ Λόβιγγερ, ὁ ὁποῖος εἶναι καί ὑπεύθυνος
συμφώνως τῷ νόμῳ (Πειραιῶς 46 - Ἀθήναι).

Ἐπιμέλεια ἐκδόσεως: Νίκος Τσαπίδης, μέλος
τῆς Ἑνώσεως Συντακτῶν Περιοδικοῦ Τύπου.
Ἐπεύθυνος φωτοσυνθέσεως: Κατσαοῦνης
ΕΠΕ, Σπ. Δοντᾶ 10, Ἀθήναι

ΤΕΥΧΟΣ 23 • ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 1979 • ΧΕΙΣΒΑΝ 5740

• Ἡ ἀναδημοσίευσις κειμένων εἶναι ἐλευθέρη,
μέ τήν προϋπόθεσι ὅτι θά ἀναφέρεται ἡ πηγή: Πε-
ριοδικό «Χρονικά», Κεντρικοῦ Ἰσραηλιτικοῦ Συμ-
βουλίου.

עץ חיים היא

Δένδρον ζωῆς εἶναι ἡ Τορά...
(Παροιμ. 3:18)